

Az evidencialitás fogalma uralisztikai szempontból¹

Kubitsch Rebeka, Szeverényi Sándor

Szegedi Tudományegyetem, Finnugor Nyelvtudományi Tanszék

The paper discusses the category of evidentiality from the perspective of the Uralic languages. We focus on problems related to the typological definitions of evidentiality and its characterization in connection with the Uralic languages. Our aims are twofold: on the one hand, we point out through the revision of evidentiality in Uralic that the definitions of typology are too restrictive when it comes to describing individual languages; on the other hand, we show what is known and what is unknown about evidentiality in Uralic in order to set out new directions of research. We propose that the questions of grammaticality and obligatoriness require a more flexible approach, and a scalar perspective should be applied when discussing these features of evidential markers. Considering the individual languages, it is necessary to widen the scope of research from morphological markers to other elements as well as to attempt to account for the connection of evidential elements with other semantic categories and for their use in discourse.

Keywords: evidentiality, Uralic languages, typology, epistemic modality

Kulcsszavak: evidencialitás, uráli nyelvek, tipológia, episztemikus modalitás

1. Bevezetés

Írásunkban az evidencialitás kategóriájának tulajdonságait abból a szempontból tekintjük át, hogy az uráli nyelvek átfogó vizsgálata során mely definíciós szempontokat szükséges, melyeket lehet, és melyeket nem, vagy csak korlátozottan lehet alkalmazni. E definíciós szempontok kiindulópontjának Brugman és Macaulay 2015-ben megjelent tanulmányát választottuk, mert egy jól áttekinthető paraméterrendszer mentén mutatja be az evidencialitás definíciójával kapcsolatban felmerülő fogalmakat.

¹ Jelen tanulmány az Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatással, a K 139298 azonosítójú, *Evidencialitás az uráli nyelvekben* című projekt keretében készült.

Köszönettel tartozunk lektorainknak részletes véleményükért. Külön köszönjük Kugler Nórának, hogy a lektorálás mellett is számos tanáccsal látott el minket, illetve mások, név nélküli lektorunk meglátásait is igyekeztünk beépíteni – ahol nem, ott legjobb tudásunk szerint indokoltuk döntésünket. A felelősség természetesen a szerzőké.

Továbbá a választást az is indokolja, hogy tanulmányuk a leginkább közismert és hivatkozott aikhenvaldi elvekre épül (vö. Aikhenvald 2004, 2018), ugyanakkor számos ponton kiegészíti azt. A teljességre törekszik, mégis általános és tömör.

Előjáróban érdemes röviden megemlíteni, hogy az uráli nyelvek evidencialitásának kutatása, igaz nyelvenként nem egyenlő mértékben, de folyamatos az elmúlt két-három évtizedben. Az egyik friss összefoglaló tanulmány alapján (Skribnik – Kehayov 2018) az uráli nyelvekben az alábbi típusú morfológiai evidenciálisok találhatók meg:

1. reportatív evidenciális – ész, lív;
2. indirekt evidenciális – permi nyelvek, mari, obi-ugor nyelvek;
3. komplex evidenciálisrendszerek, melyekben több evidenciatípus különül el önálló markerrel (pl. auditív/nem-vizuális érzékelés, indirekt, inferenciális, reportatív evidenciális) – nyenyec, enyec, nganaszan, szelkup.

A tipológiai munkák – és a fentebb idézett mű is – elsősorban a grammatikai jelölőkre fókuszálnak, ugyanakkor az evidencialitás vizsgálatának manapság egyik alapvető kérdése, hogy miként lehet különbséget tenni a grammatikai evidenciálisok és az információforrásra való hivatkozás egyéb eszközei között.²

Mindemellett, ahogyan a tanulmány további részeiből is remélhetőleg világossá válik, az uráli nyelvekben az evidencialitás jelölésének vannak olyan esetei, tulajdonságai, amelyek számára nem elegendő a tipológiában általánosan használt kategorizáció, leírói gyakorlat. Az uráli nyelvek evidencialitásának vizsgálata a rendelkezésre álló források és a kutatás módszertana szempontjából is jól példázza a vizsgált kategorizáció korlátait. Az uráli nyelvek kapcsán további problémaként felhozható, hogy gyakran keverednek a leíró és történeti szempontok: eltérő kérdéseket vet fel az, hogy egy evidenciajelölőhöz vagy paradigmához kapcsolódó funkció történetileg elsődleges-e a másik, kiterjesztett jelentéshez vagy funkcióhoz képest, illetve hogy az adott nyelvállapotban ezek a funkciók mennyire begyakorlottak, mennyire bevett a használatuk.

Megközelítésünket az is motiválja, hogy a legutóbbi, az uráli nyelvek kutatását kritikai szempontból is elemző munka konklúziója (Bradley et

² A problémáról részletesebben ld. Verhees 2019: 128, aki az *Oxford handbook of evidentiality* (Aikhenvald szerk. 2018) kötet tanulságait fogalmazta meg, hozzátéve, hogy igazából az evidencialitás mint kategória vizsgálata szempontjából ez a különbségtétel valójában nem releváns.

al. 2022) a következő hiányokat, tendenciákat emeli ki az evidencialitás kutatásának területén (2022: 923):

- Az uráli nyelvek evidencialitásának kutatása „bottom-up”³ perspektívából történt, és alapvetően morfológiai szempontok határozták meg: az egyes morfémák funkcióinak meghatározása volt az elsődleges, sosem a szemantikai faktorok verbalizációja.
- Az alkalmazott metanyelvek (leggyakrabban az orosz) gyakran torzítják az egyes nyelvekben található mechanizmusok elemzését.
- Az evidencialitás vizsgálata mint önálló, koherens kategória meglehetősen új terület. A korábbi leírások nem vették figyelembe ezt a kategóriát, vagy „régőbbi”, már bevett kategóriákon keresztül – mint pl. az episztemikus modalitás – közelítettek hozzá.

Mindezt kiegészítjük azzal, hogy mára az evidencialitás kutatása már meghaladta azokat a kereteket, amelyekben az egyes leírások születtek, számos olyan terület (pl. egoforicitás, elkötelezettség, interszubsztivitás, ld. 4.2.1, 4.3.4, 4.3.5). kutatása merülhet fel, melyekről az uráli nyelvek kapcsán igen kevés tudással rendelkezünk. Munkánk e hiányok felszámolásához továbblépési lehetőségeket kíván bemutatni.

Ennek megfelelően tanulmányunk szerkezete a következő: írásunkat a Brugman – Macaulay-tanulmány szerkezete határozza meg, kiindulópontként az általuk felvetett szempontok, érvek szolgálnak.⁴ Az evidencialitáshoz kapcsolódó kategóriák, tulajdonságok megnevezésekor szintén az általuk használt fogalmakból indulunk ki. Ezeket kommentáljuk, kiegészítjük, és állást foglalunk azok relevanciáját illetően az uráli nyelvek evidencialitására vonatkozóan. Tehát célunk, hogy az uralisztikára vetítsük a tipológia eredményeit. Ennélfogva viszont több, az evidencialitás jelenségéhez, illetve az uráli nyelvek evidencialitásához köthető részterületet nem járunk körbe, ilyen például az evidencialitás jelenségének megközelítése a nem-tipológiai (pl. funkcionális, kognitív) elméleti keretben, vagy az uráli nyelvek evidenciális jelölőinek történeti ismertetése, a funkciók fejlődése.

³ Vagyis a korábbi kutatások jelentős része nem a rendszerszerűsége, a teljes jelenség feltárása fókuszált, hanem „csupán” egyes, elsősorban morfológiai jelölők vizsgálatára.

⁴ Mivel Brugman és Macaulay (2015) tanulmánya erőteljesen épít más szerzők műveire (leginkább Aikhenvald 2004-re), így írásunkban ezen szerzők állításait, meghatározásait is kommentáljuk.

2. Az evidencialitás definíciója

Az evidencialitás mibenlétének számos értelmezése és modellálása létezik a nyelvészet különféle területein. Aikhenvald (2004) alapján az evidencialitás olyan nyelvi kategória, mely elsődlegesen az információ forrását fejezi ki. Eszerint az evidencialitás grammatikai kategória, mely csak azokban a nyelvekben található meg, melyekben létezik legalább egy olyan grammatikalizálódott elem, melynek elsődleges jelentése az információforrást kódolja. Zárt grammatikai rendszert alkot, és használata kötelező (2004: 209). Aikhenvald ugyanakkor azt nem határozza meg egyértelműen, hogy mit ért kötelezőség alatt – monográfiájában (2004) olyan nyelveket is ismertet, melyekben, habár van grammatikalizálódott elem az információforrás kifejezésére, használata nem feltétele a mondat grammatikalitásának, hanem elsősorban a diszkurzív gyakorlat, a pragmatikai tényezők határozzák meg azt (vö. észt reportatív evidenciális). A kötelezőség kérdését a későbbiekben még részletesen tárgyaljuk (ld. 4.4. pont). Azokban a nyelvekben, amelyekben az ismeret forrása csak egyéb módokon fejezhető ki (pl. lexikális elemek segítségével, más kategóriák mellékjelentéseként), evidenciális stratégia található (Aikhenvald 2004: 144–145).

Diewald – Smirnova (2010: 1) szemantikai-funkcionális kategóriaként határozza meg az evidencialitást, melyet változatos lexikális elemek is megjeleníthetnek, ugyanakkor számos nyelvben az információforrás (jellemzően morfoszintaktikai) kódolása a nyelvtani rendszer részét képezi. Ekberg – Paradis (2009: 5) szerint az evidencialitás terminus a nyelvészetben arra vonatkozik, hogy az ismeret forrása hogyan fejeződik ki a kommunikáció során, akár grammatikailag, akár lexikailag van kódolva. Vagyis tágabban értelmezve az evidencialitás az információforrás kifejezése a propozícióra vonatkozóan. Ennélfogva univerzális kognitív kategória, de a világ nyelveiben változatos módon realizálódik (Peterson et al. 2010: 1). Kugler (2017: 474) az evidencialitást mondatsemantikai kategóriának tartja, és az evidencialitás körébe sorol minden olyan műveletet, mellyel a beszélő nyelvileg jelöltté teszi információjának forrását és típusát. De Haan (2005: 379) amellet érvel, hogy az evidencialitás elsősorban deiktikus kategória, mely a beszélő és az esemény közti relációt mutatja meg, azt, hogy a szóban forgó esemény és az ahhoz köthető információforrás a megnyilatkozó deiktikus tartományán belül helyezkedik-e el vagy sem. Tehát látható, hogy az evidencialitás kategóriájának lehetséges meghatározásai igen sokrétűek, a fenti meghatározások viszont nem feltétlenül zárják ki egymást, csupán az evidencialitás más-más aspektusát helyezik előtérbe.

Brugman és Macaulay (2015) tanulmánya az evidencialitás kategóriáját két fő kritérium mentén határozza meg. Az egyik, hogy az evidenciálisok az információ forrását jelölik. Az információforrásra konceptuális tartományként tekintenek (SOURCE OF EVIDENCE). A másik kritérium, hogy az evidenciálisok a nyelvtani rendszer részét képezik, és zárt osztályt alkotnak.⁵ Az első kritérium szemantikailag és pragmatikailag értelmezhető, a második formai (alaktani) kérdéseket is felvet. A meghatározás mindenestre az aikhenvaldi (2004) értelmezéshez áll közel. A fenti kötelező kritériumok mellett a tanulmány olyan tulajdonságokat is ismertet, melyek az egyes nyelveket vizsgálva jellemzőek az evidenciálisokra. Ezeket változó tulajdonságoknak tekinti, tehát nyelvspecifikus, hogy egy adott nyelvben az evidencijelölő rendelkezik-e ezzel a tulajdonsággal vagy sem. Ennek értelmében egy adott tulajdonság megléte vagy hiánya nem befolyásolja azt, hogy egy elemre evidenciálisként tekintünk-e vagy sem. Ezek a változók a következők:

- utalás a BIZONYOSSÁG MÉRTÉKÉ-nek konceptuális kategóriájára (DEGREE OF CERTAINTY, másként episztemikus kiértékelés) (4.1.),
- utalás az ELKÖTELEZETTSÉG MÉRTÉKÉ-re (DEGREE OF (ILLOCUTIONARY) COMMITMENT) (4.2.1.),
- utalás az INFORMATIVITÁS MÉRTÉKÉ-re (DEGREE OF INFORMATIVITY, másként mirativitás) (4.2.2.),
- beszélői deixis (4.3.),
- az evidencijelölők használatának kötelezősége (4.4.),
- az evidencijelölők komplementaritása (4.5.),
- az evidencijelölők igazságfeltételelessége (4.6.).

A továbbiakban ezeket a kötelező és változó tulajdonságokat tekintjük át az uráli nyelvekre vetítve.

3. Univerzális evidenciális tulajdonságok

Brugman és Macaulay tehát két kritériumot említ, melyek teljesülése szükséges ahhoz, hogy egy jelölőt evidenciálisnak tekintsünk. Eszerint a jelölőknek az információ forrását kell kifejezniük, illetve egy zárt nyelvtani rendszerhez kell tartozniuk (Brugman – Macaulay 2015: 202).

⁵ „...belong to a grammatical system of closed class items” (Brugman – Macaulay 2015: 202).

3.1. Az evidencia forrása

Ahogy az előző pontban is szerepelt, Aikhenvald (2004) megkülönböztet grammatikai evidencialitást és evidenciális stratégiákat. Utóbbi esetben az evidencia kódolása lexikai úton megy végbe, illetve az egyéb, nem-evidenciális kategóriák evidenciális kiterjesztése tartozik ide. Grammatikai evidencialitás esetén a nyelvben található legalább egy olyan grammatikai elem, melynek elsődleges jelentése az információforrás kifejezéséhez köthető. A grammatikai evidencialitás definíciója ebben a formában több kérdést is felvet, az elsők között azt, hogy mit tekintünk elsődleges jelentésnek, és hogy miként lehet ezt meghatározni az adott nyelvben. Brugman és Macaulay tanulmányukban „elsődleges jelentés” helyett a jelölők konvencionális olvasatát veszik alapul.

Az evidencia forrását tekintve Aikhenvald monográfiájában hat evidenciatípust különít el (2004: 63–64), és a mai tipológiai leírások is elsősorban erre a felosztásra építenek. A felsorolás a legközvetlenebb információforrástól (vizuális érzékelés) halad a legközvetettebb felé (idézés).

- a) vizuális érzékelés,
- b) nem-vizuális érzékelés (hallás, szaglás, ízlelés, tapintás),
- c) következtetés (inferenciális evidencia), mely tapasztalati evidencián vagy eredményen alapul,
- d) feltevés, mely egyéb, közvetlenül nem megfigyelhető bizonyítékon alapul – ez magába foglalhatja az okfejtést vagy az általános tudást is,
- e) értesülés (reportatív evidencia) (a forrásra való hivatkozás nélkül),
- f) idézés (kvotatív evidencia) (a forrás pontos megnevezésével).

Meg kell jegyezni, hogy az evidenciatípusok hierarchiáját tekintve a fentiekén túl egyéb rendezési módok is megjelennek a szakirodalomban (vö. Willett 1988, de Haan 1998, Faller 2002b, Plungian 2010).⁶

⁶ Faller (2002b) részletesen elemzi a Willet (1988) és de Haan (1998) javasolta evidenciális hierarchiákat. Alapvetően minden rendezési mód a direktséget veszi alapul, és így osztja fel az evidenciatípusokat az alapvető direkt és nem-direkt kategóriákra. Willet (1988) emellett a megbízhatóságot tekinti alapnak az evidenciatípusok rangsorolásánál, míg de Haan (1998) a beszélői részvételt (Faller 2002b: 53). Faller maga egy nem-lineáris hierarchiát javasol, mely kétféle „direktséget” vesz alapul: a megnyilatkozó és az események közti becsülők számát (értesüléssel szemben, másodkézből, harmadkézből származó értesülés), illetve az inferencia mértékét (következtetés, feltevés) (2002b: 56).

Az evidenciatípusok közül a **nem-vizuális érzékelés** két irányból közelíthető meg: vannak nyelvek, amelyekben ez a nem-láthatóság tág kategóriájával esik egybe, és így a nem-vizuális érzékelés az indirekt evidencialitással áll kapcsolatban. Más nyelvek esetében az egyes érzékeléstípusok kaphatnak külön evidenciajelölőt. A nem-láthatóságon alapuló érzékelés információjelölés leggyakrabban valamilyen hanghatáson alapul, de jelölhet szaglást, ízlelést vagy tapintást is. Kevésbé adatolt nyelvekben – így például korábban a szamojéd nyelvekben – ezért is nevezték korábban, vagy nevezik ma is ezt a kategóriát auditívnak (pl. Uszenkova 2015, Nikolaeva 2014: 113, Guszev 2017). Ebben az értelemben az *auditív(usz)* terminus egy metonimikusan kiterjesztett kategóriánév.

Ugyanakkor Aikhenvald is mindössze egy nyelvet sorolt (Linn 2002 munkája alapján) azon csoportba, amelybe azok a nyelvek tartoznának, melyekben az evidenciális csak és kizárólag auditív, tehát hangjelenség útján szerzett információ: a jucsi (*Euchee* vagy *Yuchi*) nyelvet. Ráadásul ő maga is megjegyzi, hogy ez egy kihalt⁷ és alig dokumentált nyelv (Aikhenvald 2004: 37). Szintén kétségeit fejezi ki Jacques, hogy egy ilyen rendszerű nyelv létezne (2018: 123).

Az **inferencialitás** kategóriájának megítélése szintén nem egységes a szakirodalomban. Ahogy fentebb is olvashattuk, Aikhenvald definíciója alapján (2004: 63) inferencia esetén a beszélő valamilyen tapasztalati evidencia vagy az észlelt eredmény alapján következtet. Emellett külön kategóriaként kezeli a feltételezést, mely valamilyen nem-vizuálisan észlelhető evidencián alapul, mely lehet okfejtés, feltevés vagy általános tudás. Kugler (2015: 55–56) alapján az inferencialitás nem feltételezi szükségszerűen a tapasztalati alapú evidenciát. Az inferencialitás kategóriája felvet egy másik fontos szempontot, nevezetesen azt, hogy a következtetésben mindig benne van a beszélő saját feltételezése az adott szituációról, illetve ugyanez igaz fordítva is: a beszélő feltételezése az esemény valószínűségéről sem függetleníthető a következtetési folyamatoktól. Így az inferencialitás összefügg az episztemikus modalitással is. Erről bővebben a 4.1. pontban szólnunk. Vilkki (2010) felosztása alapján az inferencialitásnak több típusa is lehetséges, nem csupán tapasztalaton vagy feltevésen alapuló. Így egyéb információtipusokat is figyelembe vesz, mint például az értesülés vagy az egyidejű megfigyelés alapján történő következtetés. Az inferencialitás a többi információforrástól eltérő természetét az is mu-

⁷ Az Ethnologue szerint 2016-ban négy L1 beszélője volt a nyelvnek (Eberhard et al. 2021: 207).

tatja, hogy maga a következtetés más evidenciátípusokra is épülhet (közvetlen tapasztalat, értesülés, korábbi ismeret).

A **reportatív evidencia** (*reported* vagy *hearsay*) Aikhenvald (2004: 64, 393, 394) meghatározása szerint elsősorban a verbális úton történő értesülésre vonatkozik, az információ forrásának explicit megnevezése nélkül. Kvotatív evidencia esetén szintén értesülésről van szó, de annak forrása specifikált. E szerint a meghatározás szerint a kvotatív terminus a reportatívhoz hasonló értelemben használható. Aikhenvald munkájában ugyanakkor a kvotatív megnevezés jelölheti azokat az elemeket is (tipikusan igealakokat vagy partikulákat), melyek szó szerinti idézést vezetnek be (2004: 394). Az utóbbi értelemben a kvotatív nem tekinthető evidenciálisnak – ahogy Boye (2012: 32) rámutat, az idézés metapragmatikai jelzése nem jelenti egyben az információforrás jelölését (ld. még Verhees 2019: 128–129). Plungian (2001: 352) az értesülés révén szerzett információ típusokat együttesen kvotatívnek nevezi, melybe beletartozik a függő beszéd (*reported speech*), továbbá azok az esetek, amikor ismert az információ forrása, illetve az általános másodkézből származó információ, a szájhagyomány útján terjedő ismeret és az általános tudás is. Boye (2012: 20) a reportív terminust (*reportive justification*) használja gyűjtőnévként.

Tehát látható, hogy az egyes evidenciátípusok meglétéről többé-kevésbé egyetértés mutatkozik a szakirodalomban: meghatározástól függetlenül elkülöníthető direkt és indirekt evidencia, illetve ezeken belül az egyéb érzékelés révén szerzett, a következtetési folyamatokat magukba foglaló, illetve a valamilyen mediátoron keresztül szerzett információ.

3.2. Zárt osztályú egységek grammatikai rendszere

Brugman és Macaulay az aikhenvaldi definícióból indulnak ki, vagyis az evidencialitást grammatikai kategóriának tekintik, melynek elemei zárt rendszert alkotnak (Aikhenvald 2014: 2).⁸ A fenti meghatározástól a nyelvek alapvetően háromféle módon térhetnek el (vö. aikhenvaldi evidenciális stratégia):

1. Az evidencijelölő nem grammatikai elem (hanem pl. lexikai) (ld. 1–3. példamondat).

⁸ „...grammatical evidential systems are closed and restricted, with limited choices available” (Aikhenvald 2014: 2). Az, hogy a grammatikalitást milyen mértékben tekintjük definíciós kritériumnak, értelemszerűen magának az evidencialitás mibenlétének meghatározásától is függ.

2. Az információforrásra történő utalás egy másik nyelvtani kategória kontextuális olvasataként jelenik meg (ld. 4. példamondatot).
3. A grammatikai evidenciajelölők nem rendeződnek egységes rendszerbe, hanem különböző nyelvtani kategóriák részeként „jelennek meg”. Ezt nevezi a szakirodalom „széttagolt” (*scattered*) evidencialitásnak.

Az uráli nyelvekben mindháromra találunk példát.

Az első csoportba tartozik például a finn, ahol az evidenciális tartalmat lexémák fejezik ki. Ilyen a reportatív evidenciális *kuulemma* ’állítólag’ (Kaiser 2022: 69):

- (1) finn
Pekka ei kuulemma ehdi urheilla.
 Pekka.NOM NEG állítólag ráér sportolni
 ’Pekának nincs ideje edzeni, úgy hallottam.’

Továbbá ide sorolható a dubitatív *muka* ’állítólag’ partikula is (Kaiser 2022: 69):

- (2) finn
Pekka ei muka ehdi urheilla.
 Pekka.NOM NEG állítólag ráér sportolni
 ’Azt állítják, hogy Pekának nincs ideje gyakorolni, de ezt kétlem.’

A két lexéma vonatkozhat ugyanazon állításra is (Kaiser 2022: 69):

- (3) finn
Pekka ei kuulemma muka ehdi
 Pekka. NOM NEG állítólag állítólag ráér
urheilla.
 sportolni
 ’Pekának nincs ideje edzeni, úgy hallottam, de kétlem, hogy így van.’

A 2. pontban ismertetett jelenséget a magyar potenciális morféma (*-hat*) (ld. (4)), vagy a feltételes mód bizonyos használata illusztrálhatja. A beszélő az esemény valószínűségére csak következtet vizuális tapasztalata (pl. morzsák vannak az asztalon) és az evéssel kapcsolatos előzetes tudása alapján.

- (4) magyar
*Valaki **ehetett** az íróasztalomnál.* (Kugler 2015: 46)

A 3. pontban látott jelenségre a szamojéd nyelvek szolgálnak jó példaként. A nganaszan hármass evidenciálisrendszer központi „magja” (morfológiailag jelölt reportatív, inferenciális és nem-vizuális érzékelés) első ránézésre egységes rendszer képét mutatja, az evidenciajelölő az igető utáni és a személyrag előtti pozíciót foglalja el, igemódokkal nem kombinálódik (ezért az igemódok között is tárgyalták/tárgyalják sokáig mindhármát). Ugyanakkor annyiban nem egységes, hogy a nem-vizuális érzékelést jelölő evidenciális paradigmátikusan nem tagja ennek a rendszernek, mivel inkább képzőként működik: az igei alapszóból névszói alak jön létre, amelyhez birtokos személyrag kapcsolódhat (ld. Wagner-Nagy 2019: 273–274). Eredetileg névszói alak volt az erdei enyecben is (vö. Siegl 2013: 300, 2022: 733). A tundrai nyenyecben a nganaszhoz hasonlóan birtokos személyragok követik az evidenciálislist (vö. Burkova 2022: 691).

Még ha el is fogadjuk Brugman és Macaulay, illetve így közvetve Aikhenvald álláspontját az evidenciajelölők grammatikalitását és rendszerbe szerveződését illetően, nem lehet elhanyagolni ezen tulajdonságok mértékét. Az egyes nyelveket szemlélve egyrészt azt láthatjuk, hogy a nem-lexikális evidenciajelölők grammatikalitási foka eltérő, csakúgy, mint ezen jelölők rendszerbe szerveződése. Ha pusztán funkcionális leíró szempontból ennek nincs is nagy jelentősége, az aikhenvaldi definíciót alapul véve annak van, hogy egy adott evidenciajelölőt milyen morfológiai osztályba, illetve szóosztályba sorolunk (határozószó, partikula, kötött morféma stb.), és hogy ennek alapján milyen következtetéseket vonunk le a nyelvben található evidencialitás egyéb tulajdonságaira vonatkozóan (grammatikai evidencialitásról beszélhetünk-e, kötelező-e az információforrás jelölése stb.). A kevésbé dokumentált nyelvek esetében ez nem mindig egyértelmű. Mindemellett egyéb szempontokat is figyelembe kell venni, amikor az evidenciálisok grammatikalizációjáról beszélünk – ilyen például az elemek használatának gyakorisága és pragmatikai értelemben vett kötöttsége. Minél inkább kötött és gyakori egy adott elem használata, annál inkább valószínű, hogy grammatikalizálódik (Hopper – Traugott 2003). Ez figyelhető meg az evidencialitás jelenségének kulturális nyelvészeti magyarázatában is (vö. Bernárdez 2017), mely szerint azokban a nyelvekben, ahol komplexebb grammatikai evidenciálisrendszerek vannak, ott, ahol kulturális „kényszer” van az információforrás jelölésére, nagyobb eséllyel alakulhat ki komplexebb, „kötelezőbb” evidenciálisrendszer (vö.

Michael 2008 a nanti nyelv (aravak nyelv, Peru, 250 beszélő) kapcsán).⁹ A kötelezőség kérdését a 4.4. pontban tárgyaljuk részletesen, illetve Bernárdez elméletét megpróbáltuk alkalmazni az északi szamojéd nyelvek esetében (ld. Szeverényi 2020). Minden bizonnyal sem a grammatikalitás, sem az előbbi oppozíciók (kötelező : opcionális) nem írhatók le tisztán bináris módon, vagyis nagyon ritka az olyan nyelv (ha van egyáltalán), ahol minden evidencijelölő a grammatikalizáció ugyanazon fokán állna, vagy általános a grammatikailag kötelező használat.

Emellett a grammatikai evidencijelölők nem feltétlen állnak paradigmikus viszonyban az adott nyelvben. Az uráli nyelvek közül a nyenyecben és a ngyanaszban található a legkomplexebb evidencialitás, és ezen nyelvek kapcsán lehet leginkább nyelvtani rendszerről beszélni. Ugyanakkor, ha azt nézzük, hogy az egyes evidencijelölő elemek morfoszintaktikailag egységes rendszert alkotnak-e, ezen nyelvek kapcsán is azt láthatjuk, hogy az evidenciálisok nem ugyanannak a rendszernek a tagjai: a nem-vizuális érzékelést kifejező jelölő nominális, míg a reportatív és inferenciális evidenciális az igemódokhoz sorolják, illetve további eszközök (partikulák, igék, határozószók) is rendelkezésre állnak, amelyekkel utalni lehet az információ forrására. A rendszer más szempontból sem egységes: a tundrai nyenyecben az inferenciális, reportatív és auditív mellett található egy indirekt evidenciális is, mely nem differenciál az egyes evidenciatípusok között (Jalava 2016).¹⁰ Ez utóbbi evidenciális viszont kizárólag múlt időben jelenik meg. Aikhenvald ezeket a rendszereket nevezi széttagoltnak.

Széttagoltság nem csupán komplexebb evidenciálisrendszerek kapcsán figyelhető meg. A standard észtben az információforrás morfológiai

⁹ Már Aikhenvald is felveti (különösen 2004, 11.4 fejezet) az evidencialitás lehetséges összefüggéseit extralingvisztikai tényezőkkel (földrajzi, kulturális stb.). Akkor megfogalmazott konklúziója szerint „Még sok olyan kultúrákon átívelő tanulmányra van szükségünk, amelyek evidencialitással rendelkező nyelveket beszélő társadalmakról szólnak, mielőtt bármilyen általános érvényű következtetést megfogalmaznánk. Csak feltételezhetjük, hogy az ilyen kis közösségek viselkedésük és gondolkodásmódjuk miatt szívesen fogadják egy állítás evidenciális jellegének pontosítását. Nyelvük így nyitott az ilyen evidenciák (vagyis információforrás) nyelvtani jelölésének bevezetésére” (2004: 359).

¹⁰ A tundrai nyenyec evidencialitását számtalan módon leírták már, ezek alapján különféle rendszerek állíthatók fel (vö. Jalava 2016 mellett Burkova 2022, Nikolaeva 2014). Az eltérő kategorizálások okai között meg kell említeni, hogy a tundrai nyenyecben az evidenciálisok kombinálódhatnak episztemikus igemódokkal.

kifejezése a nyelvtan különböző területein jelenik meg. A reportatív evidenciát jelen időben morfológiai jelölő kódolja (-*vat*), de emellett megtalálható egy felszólításokban használt alak is, mely azt fejezi ki, hogy a felszólítás egy harmadik féltől származik (-*gu/-ku*).¹¹ Ezt a paradigmát juszszívnak hívják. Tehát a standard észben az evidenciálisrendszer két alrendszerbe szerveződik a mondattípus alapján – az egyik evidenciális elem a kijelentő mondatokban jelöli a reportativitást, a másik a felszólító mondatokban (Skribnik – Kehayov 2018: 534–535). Múlt időben viszont a befejezett participium fejezheti ki a reportatív evidenciát. Míg előbbieket grammatikalizálódott elemeknek tekinthetők, utóbbi inkább az aikhenvaldi értelemben vett stratégiának, tehát ugyanazt az evidenciátípust a nyelvben az igeidő függvényében kötött morféma, illetve stratégia fejezi ki.

Egy másik kérdés, hogy az evidencialitás definíciós kritériumai mennyé miként kezelendők azok a partikulák, melyek az információ forrását fejezik ki, használatuk szintaktikailag kötöttebb, mint más lexikális elemeké, de mégsem szerveződnek rendszerbe, és kötelező használatról sem beszélhetünk. Ilyen partikulák azokban az uráli nyelvekben is találhatóak, melyekben egyébként az evidenciátípusoknak van morfológiai jelölője (ld. például a lenti szelkup példákat, (5)–(7)). Kérdés, hogy beszélhetünk-e rendszerről ezekben az esetekben, és figyelembe vesszük-e ezeket az elemeket, amikor az egyes nyelvek evidencialitásáról szólnak.

Az északi szelkupban ugyancsak található egy morfológiai elem az indirekt evidencia kifejezésére, melyet a korábbi munkákban jellemzően laténtív módnak neveztek (ld. Kuznyecova et al. 1980), másoknál inferenciális vagy inferentív (Helimski 1998, Urmancsijeva 2015), valamint egy auditív evidenciális (Kazakevich 2022: 799). A pusztai grammatikalizációt alapul véve, mint ahogy korábban megközelítették a szelkup evidencialitást, egy tisztán morfológiai rendszerről beszélhetünk. Ugyanakkor a legutóbbi kutatások alapján (Orlova 2018) látható, hogy az egyes evidenciátípusokat nem csupán grammatikalizálódott morfológiai jelölők fejezik ki, hanem más státuszú elemek is.

¹¹ Köszönjük bírálónknak, hogy felhívta a figyelmünket arra, hogy egyrészt ez a paradigma nem az információforrást, hanem a közvetettséget jelöli elsősorban, valamint hogy ez a közvetettség a beszédaktushoz kapcsolódik és nem az információforráshoz.

- (5) szelkup
<i>Man</i>	<i>aj</i>	<i>quptä:-l'</i>	<i>moqo:-qak,</i>	<i>quptä:-l'</i>	
én	is	halál-ADJ	után-1SG.LOC	halál-ADJ	
<i>moqo:-qāṅ</i>	<i>aj</i>	<i>wārqi</i>	<i>i:ja</i>	<i>mompä</i>	<i>mašip</i>
után-1SG.LOC	is	idős	fiú	mondják	én.ACC
<i>aj</i>	<i>na</i>	<i>tenä-pt-enta.</i>			
és	ez	gondol-CAUS-FUT.[3SG.S]			
- ’És miután meghalok, a halálom után az idősebb fiam emlékezni fog rám és erre (mondja).’ (SAI_1965_WhenIDie_song.012, Orlova 2018: 163)

A *mita* partikulának lehet reportatív funkciója, és valószínűleg episztemikus jelentéstartalma is van. A beszélő a megnyilatkozás valóságáért a felelősséget az eredeti megnyilatkozóra hárítja. Az északi szelkupban további két partikula sorolható az evidenciálisok közé, ugyanakkor a partikulák és a morfológiai evidenciálisok pontos disztribúciója nem világos.

- (6) szelkup
<i>Təptil'</i>	<i>qarit</i>	<i>nij</i>	<i>esa</i>	<i>tintena</i>
következő	reggel	olyan	mond.[3SG.S]	az
<i>ima-nti-nik:</i>		<i>mat</i>	<i>mita</i>	<i>n'änna</i>
feleség-OBL.3SG-ALL	én	mintha	felfelé	
<i>qum-i:-qäk</i>	<i>qo:ni-l'ä-k.</i>		<i>qaj</i>	<i>mita</i>
ember-PL-1SG.ILL	elmegy-OPT-1SG.S	vagy	mintha	
<i>mɔ:tin-pɔ:-tīt</i>	<i>qaj</i>	<i>qa:ɔ:-tīt.</i>		
sátor-PST.NAR-3PL	vagy	elmegy-3PL		
- ’Másnap reggel azt mondja a feleségének: »Felmegyek népemhez. Vagy sátrat állítottak, vagy elmentek.«’ (NEP_1965_OrphanBoyAndPanOldMan_flk.074-075, Orlova 2018: 162)

A következő példában pedig morfológiai evidenciálist használ a beszélő:

- (7) szelkup (Közép-Taz)
<i>ni:ni</i>	<i>ukkir</i>	<i>čonto:-qit</i>	<i>üñkilti-mpɔ:-tīt:</i>
aztán	egy	közép-LOC	hall-DUR-3PL>SG
<i>mɔ:tipɔ:ro-nti</i>	<i>merki</i>	<i>na</i>	<i>tü-nti.</i>
füstnyílás-ILL	szél	DEM	jön-INFER.3SG
- ’Aztán hirtelen hallják: a szél a tetőt fújja.’ (AAI_1973_Okyle_flk.015, Budzisch et al. 2019)

A zárt osztályhoz tartozással és a grammatikalitással kapcsolatban további kérdések is felmerülnek, melyeket az írásunk alapját adó tanulmány nem érint, de az evidencialitás kapcsán gyakran előfordulnak a szakirodalomban. Az egyik ezek közül a fúzió kérdése – nem egy uráli nyelvben azt láthatjuk, hogy az információforrás jelölése fuzionált egy másik grammatikai kategória jelölésével. Ilyenek például a komi, az udmurt és a múlt időben használt obi-ugor indirekt evidenciálisok, melyekben az indirekt evidenciát kódoló elem egyben a múlt időt is kifejezi, tehát a jelölők szételemezhetetlenek. Aikhenvald (2004, 2015) természetesen beszámol erről a jelenségről, és monográfiájában (2004) helyet kapnak ezek a nyelvek is. Felmerül a kérdés, hogy ezekben a nyelvekben beszélhetünk-e grammatikalizálódott evidenciajelölőkről.¹² Továbbá az evidencialitás szűk értelmezése nyomán eltérő álláspontok jelennek meg azt illetően is, hogy egyáltalán lehet-e szó grammatikai evidencialitásról, mivel a jelölő az információforrásra történő utaláson túl mást is kifejez, a permi nyelvek esetében például múlt időt.¹³ Az udmurt esetében szinkrón szinten a múlt idejű és az evidenciális (vagy az evidencialitáshoz köthető) jelentés nem választható szét egymástól, egyik sem elsődlegesebb a másiknál. Hasonlóképpen elemzik az enyec perfektum evidenciális funkcióit az utóbbi időkben (Siegl 2013: 264, Hanyina – Sluinszkij 2016). Véleményünk szerint a jelölő fúziója nem zárja ki a grammatikai evidencialitás meglétét, amennyiben a konvencionalizálódott olvasat evidenciális.

Tehát az egyes nyelvek evidencialitását szemlélve azt láthatjuk, hogy sokszor nem lehet egyértelműen megválaszolni a grammatikalitás és rendszerszerűség kérdéseit, melyeket számos szakirodalom a grammatikai evi-

¹² Lazard (1999) szerint ezekben a nyelvekben nem beszélhetünk evidencialitásról – ezeket a jelölőket mediatívknak nevezi. A mediatív jelölők használata nem kötelező, tehát a beszélő választhat, hogy a diskurzusban a jelöletlen vagy az információforrás tekintetében jelölt alakot kívánja használni. Emellett ezek a jelölők nem specifikálják az evidencia pontos típusát (Lazard 1999: 98). A legtöbb nyelvben, melyben Lazard (1999) meghatározása alapján megtalálható a mediativitás kategóriája (elemzése a délkelet-európai és nyugat-ázsiai nyelvekre épül), a jelölők olyan igealakok, melyek valamilyen perfekt alakból képzettek. A mediatívok elsősorban értesülést, következtetést és mirativitást fejeznek ki (1999). Ilyen rendszer található többek között a bolgárban, a törökben, a perzsában, és nem utolsósorban több uráli nyelvben is (komi-zürjén, udmurt, illetve a manysi és a hanti északi nyelvjárásaiban).

¹³ Jelen pontban egyelőre tekintsünk el a jelölők egyéb jelentéskiterjesztéseitől (pl. mirativitás), melyek szintén köthetők az evidencialitáshoz, és melyeket a későbbi pontokban szintén ismertetünk.

dencialitás kritériumaként fogalmaz meg. Maga Brugman és Macaulay (2015) is arra jutnak tanulmányukban, hogy elméletfüggő, hogy hogyan értelmezzük a grammatikai rendszert (*grammatical system*).¹⁴ Meglátásunk szerint így a skaláris szemléletmódot lenne érdemes ezen kérdés kapcsán alkalmazni. Ezt követve a jelölők grammatikalizálódottsága és rendszerbe szerveződése alapján az alábbi csoportosítást javasoljuk:

(i) Nincsenek a grammatikalizáció magas fokán álló elemek, kötött morféma az evidenciátípus kifejezésére, az információforrás kifejezése lexikális úton és egyéb kategóriák kontextuális olvasataként jelenik meg – ezek a módozatok nem szerveződnek rendszerbe (ld. finn, magyar, erza és moksza mordvin, illetve minden bizonnyal a számi nyelvek).

(ii) A nyelvben található grammatikalizálódott elemek, kötött morféma az információforrás kifejezésére, de szigorú értelemben nem beszélhetünk grammatikai evidenciálisrendszerről,¹⁵ mivel csak egyetlen evidenciátípus jelölt morfológiailag (permi, obi-ugor, mari, észt).¹⁶

(iii) A nyelvben több grammatikalizálódott elem, kötött morféma található az információforrás kifejezésére – az elemek többé-kevésbé rendszerbe szerveződnek, de az evidencialitás grammatikai értelemben széttagolt, az egyes evidenciájelölők a nyelvtan eltérő területein jelennek meg (nganaszan, enyec, nyenyec, szelkup).

(iv) A nyelvben több grammatikalizálódott elem, kötött morféma található az információforrás kifejezésére, az elemek egységes nyelvtani rend-

¹⁴ „In general, though, it may be difficult to apply the intuitively appealing notion of »grammatical system« to any given inventory of items encoding evidentiality; rather, we may be able to say only that individual items may be grammatical morphemes, rather than that the inventory as a whole constitutes a grammatical system” (Brugman – Macaulay 2015: 222).

¹⁵ Aikhenvald az evidenciálisrendszerek összegzésekor nem ismerteti rendszerként azokat a nyelveket, amelyekben csak egyetlen evidenciájelölő található, míg a többi, ugyanazt a morfoszintaktikai pozíciót elfoglaló elem evidenciálisán neutrálisnak tekinthető (2004: 63–66).

¹⁶ Vö. például: „Menominee’s single evidential is the reportative *-en* (called „quotative” by Bloomfield). In such a case, the notion of „grammatical system” is not obviously relevant.” [A menominee nyelv egyetlen evidenciálisja a reportatív *-en* (Bloomfield „quotative”-nak nevezi). Ebben az esetben nem egyértelmű a nyelvtani rendszer fogalmának relevanciája.] (Brugman – Macaulay 2015: 225).

szert alkotnak. Ilyen a tariana nyelv (aravak nyelvcsalád), noha a leírások arról nem szólnak, hogy más eszközzel lehet-e utalni az információforrásra – és ilyen értelemben ezek evidenciálisoknak tekinthetők-e. A tariana olyan nyelv, amelyben komplex, grammatikalizálódott evidencialitás található. Aikhenvald (2004: 2) megjegyzi, hogy az evidenciális elhagyása nyelvtanilag helytelen és rendkívül természetellenes mondatot eredményez, ami azt sugallja, hogy a tarianában nyelvtanilag kötelező az igeidő-evidenciális jelölés. Vagyis nem csupán az evidencialitás, de az igeidő is szerepet játszik a megfelelő elem kiválasztásában – az evidencialitás a tarianában csak múlt időben fordul elő az összes információ típus esetében. Jelen időben nincsen inferenciális, jövő időben egyik evidenciális sem használatos (ld. Aikhenvald 2003: 287–289). Ez ugyanakkor magának a rendszerszerűségnek a kérdését nem befolyásolja, ha a jelölők ugyanabban a morfoszintaktikai pozícióban jelennek meg. Aikhenvald (2003: 309–310) később azonban felsorol feltételeket, amelyek mellett az igeidő-evidenciális jelölés elhagyható: „Minden tagmondat esetében a hallgatónak képesnek kell lennie arra, hogy következtessen annak idejére és evidenciális státuszára. [...] Az igeidő-evidenciális enklitikumok elhagyhatók, ha a temporális és evidenciális specifikáció az előző vagy a következő tagmondatban ki van fejezve, vagy a szöveggörnyezetből egyértelmű, mint pl. az ismétlésben. Az igeidő-evidenciális specifikáció elhagyható azokban a rövid válaszokban is, ahol ez a kontextus alapján nyilvánvaló.” Jól látható, hogy még a kötelezőség mintájaként emlegetett tarianában is szerepet játszanak kontextuális tényezők az evidenciálisok használatában.

Az általunk javasolt skaláris szemlélet jobban tükrözi a nyelvek változatosságát, de minden problémát nyilvánvalóan ez sem orvosol. Az egyes elemek grammatikalizálódottságának mértékét könnyebb megállapítani, de az már sokkal bonyolultabb kérdés, hogy mikor beszélhetünk rendszerről, és hogy pontosan mely elemek foglaltatnak ebbe bele. Az viszont a legtöbb elemzésből kitűnik, hogy az elméleti kérdések tisztázatlansága ellenére érdemes elválasztani azokat a nyelveket, amelyekben az információforrás jelölése grammatikalizálódott elemekkel megy végbe, azoktól, amelyekben nem. További probléma, hogy a tipológia adottnak veszi az evidencialitás értelmezését és kategóriarendszerét, tehát a fenti javaslat sem tud hozzájárulni ahhoz, hogy a jelenséget a maga egészében megragadja, ugyanakkor a nyelvek közötti összevetés számára is felhasználhatóvá tegye.

4. Nem-univerzális evidenciális tulajdonságok

Brugman és Macaulay listázza azokat a tulajdonságokat, amelyeket általában az evidencialitás definíciójához sorolnak, de tipológiailag mégis számtalan módon variálódnak, nem minden nyelvben és nem azonos mértékben jelennek meg, de tipikus jellemzői az evidencialitásnak. Ezért ezeken a területeken az adott nyelvre vonatkozó empirikus vizsgálatok szükségesek.

4.1. Episztemikus értékelés: a bizonyosság foka

Az evidencialitás és más kategóriák kapcsolatának vizsgálatában talán az egyik leginkább kutatott téma az evidencialitás és az episztemikus modalitás összefüggései. Az episztemikus modalitás tipikusan, de nem szükségszerűen a megnyilatkozó vélekedését, valószínűsítését foglalja magába az adott tényállásra vonatkozóan (Kugler 2017: 486). Jelen alpont célja egyrészt a fogalomtisztázás, a szakirodalmi ismeretek áttekintése, illetve ezen ismeretek alkalmazhatóságának vizsgálata az uráli nyelvek szempontjából.

Givón (2001: 326) implicit viszonyt feltételez az evidencialitás és az episztemikus modalitás között. Eszerint az evidencijelölők elsődlegesen az információ forrását hivatottak kódolni, és az elérhető evidencia „erősségét” (Givón a *strength* terminust használja), megbízhatóságát csak implicit módon jelölik. Ez az implicit viszony az evidencia forrása és annak erőssége között kapcsolja az evidencialitást a szubjektív bizonyossághoz, és így az episztemikus modalitáshoz. Ennek értelmében pragmatikai kapcsolat fedezhető fel az evidencialitás és az episztemikus modalitás között, amely az alábbi oksági láncolatként írható le (Givón 2001: 326):

- (8) az evidencia forrása → az evidencia erőssége → episztemikus bizonyosság

Alapvetően háromféle megközelítésmód különböztethető meg a szakirodalomban az evidencialitás és az episztemikus modalitás kapcsolatát illetően: az inklúzió, a diszjunkció, illetve az a nézet, miszerint a két kategória egymással átfedésben van (Dendale – Tasmowski 2001: 241–242).

(i) Az inklúzió képviselői szerint az egyik kategória magába foglalja a másikat.¹⁷ Ennek alapja, hogy az információ bizonyossági foka annak for-

¹⁷ Az evidencialitást elsősorban a kategória kutatásának kezdeti időszakában az episztemikus modalitás egyik alkategóriájának tekintették (Palmer 1986, Willett 1988).

rásától is függhet: a közvetlen evidencia a bizonyosság nagyobb mértékét vonja maga után, míg a közvetett evidencia kisebb mértékűt feltételez. Plungian (2001: 354–355) szerint viszont míg egy episztemikus jelölőben mindig észrevehető az evidenciális árnyalat (hiszen az, hogy a valószínűség kérdése felmerül, feltételezi, hogy a beszélőnek nincs közvetlen tapasztalata az eseményről),¹⁸ addig ez fordítva nem igaz, nem minden evidenciális jelölő hordoz episztemikus ítéletet. Másként: az ismeret megbízhatósága függhet attól, hogy milyen módon szerzett. Vagyis ebben az értelmezésben az episztemikus modalitás az evidencialitás egy alkategóriájának tekinthető (ld. még Chafe – Nichols 1986, Rooryck 2001). Azokban a nyelvekben, amelyekben a közvetett evidencia a bizonyosság kisebb mértékét vonja maga után, modalizált evidenciálisrendszerekről beszélhetünk. Ugyanakkor vannak olyan rendszerek, amelyben a közvetett séghez nem társul a bizonyosság alacsonyabb foka.

(ii) A másik álláspont a diszjunkció, miszerint az evidencialitás és az episztemikus modalitás két különálló kategória (Aikhenvald 2004, de Haan 1999). A kategóriák legfőképp szemantikájukban különböznek: míg az evidencialitás az információ forrásának típusát jelenti ki, addig az episztemikus modalitás azt fogalmazza meg, hogy a beszélő milyen mértékben köteleződik el saját állításának igazságtartalmához, mennyire tartja valószínűnek, hogy az állítás igaz (de Haan 1999: 25). Habár a különbség szemantikai szempontból a legszembeötlőbb, a két kategória szintaktikai viselkedése is eltérő – például számos nyelvben evidenciális nem állhat tagadással, nem úgy, mint az episztemikus modalitáshoz köthető elemek (de Haan 1999). Továbbá vannak nyelvek, amelyekben az evidencialitás és az episztemikus modalitás kategóriája külön rendszert alkot (Dickinson 2000). Aikhenvald szintén határozottan elkülöníti egymástól a két kategóriát és az egyes szemantikai átfedéseket az adott nyelv rendszeréhez köthető egyéni vonásnak tekinti (Aikhenvald 2004: 7). Az evidencialitás és az episztemikus modalitás két külön kategóriaként való kezelése nem zárja ki azt, hogy evidenciájelölők episztemikus tartalmat is kifejezzenek. Az indirekt evidenciálisok alkalmasak arra, hogy kifejezzék a beszélő konceptuális távolságát a szóban forgó eseménytől, ennél fogva a közvetett evidencia jelölői számos esetben episztemikus jelentésárnyalattal is bírhatnak (Aikhenvald 2004: 156–157, 186). Továbbá a diszjunkció egy vál-

¹⁸ Boye (2012: 137) cáfolja ezt, munkájában feldolgoz olyan nyelveket, melyekben az episztemikus modális kifejezéseknek nincs evidenciális jelentéskiterjesztése.

tozatát képviseli Boye (2012) is. Boye (2012) interpretációjában az evidencialitás és az episztemikus modalitás két külön kategória, de mindkettő az episztemicitás felettes kategóriájába tartozik. Az evidencialitás ebben az értelmezésben az episztemikus igazolás (*epistemic justification*), az episztemikus modalitás az episztemikus támogatás (*epistemic support*) fogalmának feleltethető meg.

(iii) A harmadik álláspont szerint az evidencialitás, ezen belül is elsősorban az inferenciális evidenciális és az episztemikus modalitás egymást átfedő kategóriák (van der Auwera – Plungian 1998, Faller 2002a, Nuyts 2017). A tanulmány szerzői is ezzel az állásponttal értenek egyet. A következtetésben mindig benne van a beszélő saját feltételezése az adott szituációról, illetve ugyanez igaz fordítva is: a beszélő feltételezése az esemény valószínűségéről nem függetleníthető a következtetési folyamatoktól.¹⁹ Kugler (2015) szerint az inferencialitás nem képezi részét az evidencialitásnak. Horváth (2013: 50–51) szerint az inferencialitás esetében metaevidenciális műveletről van szó, mivel a megnyilatkozó nem az információ forrását vagy annak típusát adja meg, hanem azt jelzi, hogy a következtetés valamilyen evidencián alapul, vagyis kiértékeli a rendelkezésre álló forrásokat és az alapján következtet az eseményre. Kugler (2015: 50–52) ennél fogva leválasztja az inferencialitást az evidencialitásról, és az episztemikus modalitással egyazon szemantikai tartományban helyezi el (episztemikus tartomány), mivel mindkét esetben a megnyilatkozó tapasztalati tudása, vélekedése szolgál kiindulópontként a következtetés számára, vagyis a megnyilatkozó mint mentális szubjektumon keresztül az elérés. Nuyts (2017: 72–74) értelmezésében szintén az inferenciális evidencialitással áll kapcsolatban az episztemikus modalitás. A következtetési evidencialitás és az episztemikus modalitás a valószínűség mértékét jelzi egy hipotetikus tényállásról. Ez arra utal, hogy az episztemikus és a következtetés közelebb áll egymáshoz, mint az episztemikus például a deontikus modalitáshoz,²⁰ ugyanis mind a kettőben megtalálható a követ-

¹⁹ Éppen ezért az evidenciális és episztemikus tartományok közötti átfedő terület megnevezésére alkotta meg Faller az episztemikus (*epistemic* – episztemikus és evidenciális) kifejezést (Faller 2002a: 87–90).

²⁰ Nuyts a deontikus modalitást emeli ki, ugyanakkor ahogy lektorunk írja, ez igaz minden modális kategória esetében is, amennyiben a megnyilatkozó szubjektum mentális működésén keresztül elérésre hivatkozunk. Ez azért fontos, mert minden más (vagyis nem episztemikus) modális kategória szereplőorientált lehetségességet képvisel, csak az episztemikus ún. beszélőorientált.

keztetés mozzanata, vagyis logikusan összefüggnek abban az értelemben, hogy mindkettő egy olyan érvelési folyamatot foglal magába, amely evidenciák darabjaiból áll, amely következtetéshez vezet az adott helyzet fennállásának lehetőségével kapcsolatban. Az episztemikus modalitás az érvelési folyamatnak az eredményét kódolja. Ez a tényállás valószínűségi fokait jelöli, és semmit sem jelöl az ehhez az értékeléshez vezető érvelési folyamat szempontjából.

Az uráli nyelvek vizsgálata során több nyelv esetében is felmerül az episztemikus modalitás és az evidencialitás kapcsolata. Az észtréportatív evidenciális erősen kapcsolódik az episztemikus modalitáshoz, a jelölő azt is kifejezi, hogy a beszélő kevésbé vállal felelősséget a proposícióban foglaltak valóságtartalmáért (Tamm et al. 2018: 157–158). Így használatát nem csupán az információ forrása határozza meg, hanem a megnyilatkozó valószínűsítése is.²¹

Az udmurtban megfigyelhető, hogy az indirekt evidenciális valamivel alacsonyabb mértékű bizonyosságot fejez ki, míg az evidenciális értelemben neutrális múlt idő így a bizonyosság magasabb mértékét jelezheti (Kubitsch 2023). Ez viszont elsősorban kontextusfüggő, sőt a beszélők között sincs konszenzus a jelölők episztemikus kiterjesztését illetően. Az ilyen típusú használat alkalomszerű, és minden bizonnyal a két kategória között fennálló implicit pragmatikai viszony eredménye (vö. Givón 2001 fentebb). Ezt az is alátámasztja, hogy egy episztemikus operátor megjelenése „felülírja” ezt a különbségtételt a jelölők között. Az udmurt kapcsán viszont említést kell tenni a *pe* kvotatív partikuláról, mely azt jelzi, hogy az elhangzott információ, pontosabban a tudósított diskurzusszegmens (*reported discourse*) a tényleges megnyilatkozótól eltérő, tudatos forráshoz tartozik (Bartens 2000: 321). Teptiuk (2019: 111–119) vizsgálata kimutatta, hogy a partikula ezen felül önidézés esetén is használatos, kifejezheti az inferenciális evidenciát, továbbá diskurzusjelölőként is funkcionál, miként alkalmas arra is, hogy a megnyilatkozó részleges episztemikus támogatását jelölje.

A komi-zürjén kapcsán is megjelenik a bizonyosság mint az indirekt evidenciális használatát befolyásoló tényező (Cipanov 2002: 172). Habár pontosabb információkkal nem rendelkezünk a bizonyosság szerepéről,

²¹ Érdekes módon a lívben, melynek evidencialitása rendkívül hasonló az észtréhez, az evidencialitás és episztemikus modalitás ilyen jellegű kapcsolatát nem mutatták ki (Kehayov et al. 2012: 52).

feltételezhető, hogy az udmurthoz hasonlóan az episztemikus kiterjesztés kontextuális és implikált. A *pö* kvotatív partikulának (az udmurt *pe* partikula megfelelője) szintén van episztemikus használata (Leinonen 2000: 420, Teptiuk 2019: 150).

A szamojéd nyelvek esetében nem egyértelmű, hogy az evidenciálisoknak van-e episztemikus jelentéstartalma. Annak ellenére, hogy evidenciálisrendszereik között számos párhuzam megfigyelhető, az episztemikus tartalom és evidencialitás jelölése közötti összefüggések tekintében nagymértékben különböznek. Az feltételezhető, hogy az evidenciálisok önmagukban kevésbé utalnak a bizonyosság/bizonytalanság mértékére. A nganaszban az evidenciálist (reportatív, inferenciális, érzékeléses) tartalmazó mondatban jellemzően nem jelenik meg episztemikus jelölő (partikula, határozószó), és az evidenciálisok nem kombinálódhatnak episztemikus igemódokkal (vö. Szeverényi 2017). Ugyanakkor mind az erdei, mind a tundrai nyenyecben vannak olyan esetek, amikor az evidenciájelölő és az episztemikus igemód (probabilitív és approximatív) egyazon szóalakban fordul elő (Burkova 2022: 694). Ezek együttesen azt mutatják, hogy a beszélő milyen forrásból értesült, és mennyire biztos a megszerzett tudásban (Burkova 2022: 689). Ez értelmezhető egyfelől úgy, hogy az evidenciálistan jelölt proposíció kaphat episztemikus jelentést, vagy úgy – ha a grammatikalizáció felől közelítünk, és azt mondjuk, hogy ezek a kombinációk már grammatikalizálódtak –, hogy az új összetett alakok olyan evidenciálisok, amelyeknek van episztemikus kiterjesztése.

A probléma egyik gyökere, hogy a korábbi terepmunkákon, gyűjtések során ez a kérdés nem merült fel, Burkova kutatásait leszámítva nem tudunk célirányosan gyűjtött anyagról, vagyis elsősorban írásos, lejegyzett anyagokon végzett elemzések alapján teszünk állításokat olyan jelenségekre vonatkozóan, amelyeket elsősorban kommunikációs, élőbeszédbeli helyzetekben lehetne vizsgálni. Lejegyzett, jellemzően elbeszélő jellegű anyagokon csak nagyon körültekintően végezhető ilyen vizsgálat, csak olyan szövegeken, ahol a tág kontextus is rendelkezésünkre áll; emellett figyelembe kell venni a beszélő egyéni tudását és előfeltevéseit is. A másik probléma a grammatikalizáció mértékével függ össze: vannak olyan jelölők, illetve jelölőkapcsolatok, melyek grammatikalizációját, státuszát az egyes leírások eltérő módon ítélik meg, ez pedig a teljes rendszer értékelését, leírását befolyásolja.

4.2. Az evidenciálisok pragmatikai értékei

Brugman és Macaulay tanulmányában két területet említ az evidenciálisok pragmatikai értékei (*pragmatic-level value*) kapcsán: az egyik az elkötelezettség²² mértékének jelölése, a másik az informativitás mértékének kifejezése. Utóbbi a tipológiai szakirodalomban gyakran megjelenő mirativitás kategóriájának feleltethető meg.

4.2.1. Az elkötelezettség mértékének jelölése

A beszélői elkötelezettség kategóriája a beszélő elkötelezettségének mértékét mutatja a propozicionális tartalom és annak igazságtartalma iránt. Az elkötelezettséget jellemzően skalárisként írják le, ennél fogva „erősebb” vagy „gyengébb” lehet. Többen implikált összefüggéseket feltételeznek az evidenciajelölők használata és az elkötelezettség mértéke között (vö. Faller 2002a, Kehayov 2008, Kugler 2015, Brugman – Macalauy 2015). Ugyanakkor azt Brugman és Macaulay is elismeri, hogy a témáról viszonylag kevés tudással rendelkezünk, illetve hogy nehéz pusztán az elkötelezettséget alapul venni az ebből következő episztemikus implikációk nélkül. Cornillie (2018) szerint a reportatív és nem-differenciált indirekt evidenciálisok esetén nincs beszélői elkötelezettség, míg a direkt és az inferenciális evidenciálisok esetén van. AnderBois (2014: 243–244) alapján viszont habár a reportatív evidenciális használatakor lehet alacsonyabb az elkötelezettség, az elkötelezettség hiánya nem a reportatív evidenciálisok univerzális tulajdonsága.

Faller (2019) alapján egy ϕ állítás megtetelekor kétféle elköteleződésről beszélhetünk – egyrészt a megnyilatkozás igaz volta felé, másrészt az ezt alátámasztó evidencia felé.²³ Tehát ha erős az elkötelezettség amellett, hogy ϕ igaz, akkor ez elköteleződést implikál a megfelelő evidencia mellett. Viszont ha gyenge elkötelezettségről van szó, akkor csak olyan evi-

²² Jelen tanulmányban az elkötelezettség a *commitment* terminus magyar fordítása. Egy másik releváns terminus, az *engagement* is fordítható elkötelezettségnek, bár Kugler (2020: 430) például a bevonódás terminust használja. A tipológiai szakirodalomban az utóbbi években az *engagement* azokat a nyelvtani rendszereket takarja, melyekben grammatikalizálódott eszközök találhatók az interszubsjektivitás (az információ megosztott és nem-megosztott elérésének) kifejezésére (Bergqvist – Kittilä 2020, Evans et al. 2018). Az interszubsjektivitás kapcsolatban áll az evidencialitással, de tanulmányunk ezt a kérdéskört nem érinti.

²³ „Asserting ϕ a speaker not only commits to its truth but also to having adequate evidence for it” (Faller 2019: 21).

dencia áll rendelkezésünkre, mely kevésbé támogatja azt, hogy ϕ igaz. Faller a kuzco kecsua (kecsua nyelvcsalád, Peru, 1,5 millió beszélő) nyelvben az evidenciálisokat illokúciós módosítókként elemezte (2002a), és az egyes evidenciátípusok, illetve az elkötelezettség között az alábbi összefüggéseket állapította meg:

- i. legjobb elérhető evidencia \rightarrow erős elkötelezettség, hogy ϕ igaz;
- ii. inferenciális evidenciális \rightarrow gyenge elkötelezettség;
- iii. reportatív evidenciális \rightarrow egy harmadik fél elkötelezett.

Faller (2019) lehetséges tipológiai különbséget lát abban az értelemben, hogy a grammatikai evidencialitással bíró nyelvekben a beszélő evidenciához való elkötelezettsége az elsődleges, és ebből következik az igazsághoz való elköteleződés. Ezzel szemben azokban a nyelvekben, amelyekben nincs grammatikai evidenciális, mindez fordítva történik, tehát a proposíció igaz volta felé való elkötelezettség az elsődleges, és ebből következik az evidenciához való elköteleződés. Ez utóbbi megfigyelés talán magyarázatot kínálhat arra, hogy azokban a nyelvekben, amelyekben az evidencialitás nem grammatikalizálódott jelölők révén fejeződik ki, hanem például a lexikonon keresztül, az információforrást kifejezni képes elemek szinte elválaszthatatlanul kapcsolódnak az episztemikus modalitáshoz, és ennek kapcsán a beszélői elkötelezettséghez is (vö. magyar, finn).

Az uráli nyelvek viszonylatában az evidenciajelölők és a beszélői elkötelezettség kapcsolatáról kevés tudással rendelkezünk. A leginkább kutatott és dokumentált, ún. „nagy” finnugor – magyar, finn, észt – nyelvek közül az észtben található morfológiai evidenciajelölő. Kehayov (2018: 22) alapján az észt reportatív „közepes” mértékű elkötelezettséget (*middle degree of commitment*) implikál. Kaiser (2022: 71–72) szerint a finnben a reportatív *kuulemma* és a dubitatív *muka* partikulák használata az elkötelezettség hiányát jelzik. A magyarban Kugler (2013, 2015) elemezte az információforrást és az elkötelezettséget jelölő lexikális kifejezéseket. A nagy finnugor nyelvek mellett egyedül az udmurtra van némi rálátásunk (Kubitsch 2023). Itt az figyelhető meg, hogy az indirekt evidenciális használata kisebb mértékű beszélői elkötelezettséggel azonosítható. Ugyanakkor ez is implikált, az elkötelezettség kifejezése nem képezi részét az evidenciajelölő szemantikájának.

4.2.2. Az informativitás mértékének (mirativitás) jelölése

Brugman és Macaulay az INFORMATIVITÁS MÉRTÉKÉ-nek konceptuális kategóriájához a mirativitás szemantikai kategóriáját társítja. A mirativitást általában az információ újdonságértékének, váratlan mivoltának nyelvtani jelöléseként tartják számon (DeLancey 1997: 33). Slobin – Aksu (1982) alapján a beszélő pillanatnyi tapasztalata nem korrelál annak korábbi elvárásaival. A világ nyelveiben a közvetett evidencia jelölői gyakran fejeznek ki mirativitást is (DeLancey 2001: 378). Csakúgy, mint az evidencialitás mibenlétének meghatározásánál, a mirativitást illetően is többféle megközelítés tartja magát a vonatkozó szakirodalomban.

Aikhenvald (2012) szerint a mirativitás kategóriája az alábbi öt jelentéstípust foglalja magába (*mirative values*). Ezek a típusok az egyes nyelvekben eltérő módon valósulhatnak meg, továbbá lehetséges, hogy egyazon nyelven belül a különféle típusokat más és más módon fejezik ki (Aikhenvald 2012: 437):

1. hirtelen felfedezés, felismerés (*sudden discovery, realization*),
2. meglepődés (*surprise*),
3. mentális „felkészületlenség” (*unprepared mind*),
4. várákózással ellentétes tartalom (*counterexpectation*),
5. új információ (*information new*).

Ezek vonatkozhatnak a) a beszélőre, b) a hallgatóra, c) a történet főhősére.

Meg kell jegyezni, hogy a meglepetést, meglepődést ma már inkább csak implikációnak tartják a mirativitás kapcsán, nem ezt tekintik az elsődlegesen meghatározó szemantikai komponensnek, hanem sokkal inkább az új, nem-integrált tudás jelölését (Bergqvist – Kittilä 2020: 2, Meixas 2016).

Az evidenciálisok miratív értelmű jelentésbővülése a kételemű evidenciálisrendszerekben a nem-elsőkézből származó információt jelölő evidenciálisnál, nagyobb rendszerek esetén az inferenciális típusnál, illetve ritkábban a reportatív evidenciális esetében figyelhető meg. A mirativitás számos nyelvben szemantikailag és pragmatikailag is kapcsolódik

az evidencialitáshoz (Peterson 2010: 132).²⁴ A köztük lévő kapcsolat alapja a „távolítás” (*distancing*) lehet: az indirekt evidenciálisok esetében fizikai távolságról van szó a beszélő és a szóban forgó esemény között, míg a mirativitás mentális távolságot jelez (Dickinson 2000). Vagyis a téri viszony (fizikai távolság) összekapcsolódik az információ elérése szempontjából fennálló közvetettséggel, mely egyben mentális távolság is, és így a jelentés könnyen kiterjesztődhet a megnyilatkozó episztemikus viszonyulása szerinti nagyobb „távolságra”.

Brugman és Macaulay szerint az evidenciajelölők pragmatikai szinten utalhatnak az informativitás mértékére. Az uráli nyelvekben több indirekt-evidencia-jelölő képes miratív jelentést kifejezni. Fontos hangsúlyozni, hogy számos uráli nyelvben a miratív értelmezés nem csak implikáció. Az udmurtban az indirekt evidenciajelölő bizonyítottan alkalmas arra, hogy kizárólag az informativitás magas fokát jelölje, függetlenül az információforrás közvettségétől (Kubitsch 2019, 2023).²⁵ Az északi manysi kapcsán az is felmerül, hogy a jelen idejű paradigmának, melyet a közvetett információforrás kifejezésével azonosítanak, nincs evidenciális tartalma, hanem pusztán mirativitást fejez ki (Skribnik – Janda 2012).

Az alábbi táblázat (1.) összegzi, hogy az egyes uráli nyelvekben az aikhenvaldi értelemben grammatikai evidenciajelölők közül melyeknek

²⁴ Meg kell jegyezni, hogy nem csupán az evidencialitás és mirativitás, de ezen két kategória és az episztemikus modalitás között is többen konceptuális kapcsolatot látnak. Peterson (2010: 6) megfogalmazásában ez a három kategória a beszélő fizikai, pszichológiai és temporális viszonyulását fejezi ki az adott esemény vagy állapot kapcsán. Ennek tükrében: a) az evidencialitás a beszélő tudásának forrását kódolja, b) az episztemikus modalitás a beszélő adott propozícióhoz való hozzáállását mutatja a bizonyosság és valószínűség tekintetében, c) a mirativitás a beszélő és a propozíció közti viszonyt kódolja, továbbá a beszélő általános elvárásait és feltételezéseit az adott beszédhelyzetben. DeLancey (2001: 379–380) szerint mindhárom kategória alkalmas arra, hogy az „ideális” tudástól való eltérést fejezze ki. Az ideális, és így a fenti kategóriák szempontjából jelöletlen tudás első kézből származik, igaznak tekintett, és beleillik a világról alkotott korábbi ismeretekbe. Tehát az evidencialitás, az episztemikus modalitás és a mirativitás azt jelöli, amikor az ismeret nem felel meg ezen kritériumok valamelyikének.

²⁵ A létige egyes szám harmadik személyű, indirekt evidenciális alakjánál (*vylem*) figyelhető meg, hogy gyakran használják a mirativitás kifejezésére. Ezekben az esetekben az egyébként múlt idejű, indirekt evidenciális alak elveszítheti a múlt idő szemantikai jegyét, illetve az indirekt evidencia jegyet is. A *vylem* elem kapcsán minden bizonnyal grammatikalizálódási folyamatokkal számolhatunk (bővebben ld. Kubitsch 2023).

van miratív használata (a 3. oszlopban zárójelben nem adjuk meg az összes vonatkozó hivatkozást, hanem csak néhány releváns tételt).

1. táblázat: A grammatikai evidenciajelölők miratív kiterjesztése az uráli nyelvekben

Nyelv	Milyen grammatikai evidenciálisok vannak a nyelvben?	Melyiknek van miratív használata?
észt	reportatív	–
lív	reportatív	–
mezei mari	indirekt	indirekt (Spets 2020, 2021)
udmurt	indirekt	indirekt (Kubitsch 2019, 2023)
komi-zürjén	indirekt	indirekt (Leinonen 2000, Siegl 2004)
komi-permják	indirekt	indirekt (Siegl 2004)
északi manyisi	indirekt	indirekt (Sipőcz 2014)
északi hanti	indirekt	indirekt (Nikolaeva 1999, Csepregi 2014)
szelkup	auditív, indirekt	indirekt (Urmancsijeva 2015)
nganaszan	auditív, inferenciális, reportatív	inferenciális (Guszev 2007, Vojter 2022)
nyenyec (tundrai, erdei)	kognitív előrejelzés, érzékelésen alapuló előrejelzés, nem vizuális érzékelés, feltevés, inferenciális, hallomás (Burkova 2022)	inferenciális (Jalava 2014, Nikolaeva 2014)
enyec (tundrai, erdei)	„tiszta” evidenciális csupán az auditív, de számos – elsősorban episztemikus – ige módnak van evidenciális jelentéstartalma (Siegl 2013, 2022)	inferentív (Urmancsijeva 2016) vagy perfektum (Siegl 2013, 2020, Hanyina – Sluinszkij 2016)

Látható, hogy az evidencijelölők miratív funkciójáról viszonylag sok ismerettel rendelkezünk az uráli nyelvek kapcsán, illetve ezen jelölők miratív használata beleilleszkedik a tipológiai megállapításokba. Leggyakrabban az inferenciális evidenciálisoknak van miratív használata is – ez a nyenyec, enyec és a nganaszan esetén egyértelműen látszik (a példákat elemzi Vojter 2022).

(9) nganaszan

ou tə taa-j tətü-batu-ru? kaj.
EXCL nos házi.rén-ACC.PL hoz-INFER-2PL.S/O igen

'Ó, szóval rénszarvasokat is hoztatok? (nem tudtam, ezért meglepődtem)' (MVL_080226_Deceit_flkd: 43)

(10) erdei enyec

Florian čai tođa-bi.
F. tea[ACC] hoz-PERF.3SG

'Florian hozott teát (meglepetésemre).'

 (Siegl 2013: 264)

Azokban az uráli nyelvekben, amelyekben egy általánosan indirekt evidencijelölő található (permi, obi-ugor nyelvek), a jelölők jellemzően perfekt alakokra vezethetők vissza (vö. Jalava 2016, Skribnik – Kehayov 2018). Figyelembe véve az evidencijelölők általános jelentésfejlődését és grammatikalizációját (vö. Bybee et al. 1994), feltételezhető, hogy ezen befejezett alakok először inferencialitást fejeztek ki, és használatuk csak később terjedt ki a reportativitásra, illetve az általánosságban vett indirekt evidenciára. Vagyis ezekben a nyelvekben is az indirekt evidenciális kiterjedése a mirativitás kifejezésére tipológiailag általánosnak tekinthető.

Annak ellenére, hogy a téma viszonylag jól feldolgozott, az egyes nyelvek kapcsán további kérdések merülhetnek fel. Ilyen például az, hogy mennyire tekinthető konvencionalizálódottnak az evidencijelölők miratív használata – például Siegl (2004) alapján a permjában a miratív használat kevésbé jellemző, mint az udmurtban. Felmerül továbbá az is, hogy az elhangzott információ ki számára bír magas informatívási értékkel.

4.3. Az evidencialitás deiktikus funkciója

Az evidencijelölők jellemzően a beszélő nézőpontjára reflektálnak a mondatban leírt eseményekkel kapcsolatban. Ennélfogva de Haan (2005) az evidencialitást deiktikus kategóriának tartja. Minden deiktikus elem feltételez egy bizonyos origót, az idő, tér vagy személy referenciális pontját: kanonikusan a beszélő origóját. De Haan (2005) szerint direkt evidencia

esetén az esemény és az információforrás a beszélő deiktikus tartományán belül helyezkedik el, míg indirekt esetén ezeken kívül. Tehát az evidenciális origó nem mindig egyezik meg azzal, aki érzékeli az eseményt. Ezekben az esetekben (pl. reportatív evidencia) a beszélő az evidenciális használatával azt jelzi, hogy a saját nézőpontjából tudósított esemény hogyan történt, és ehhez neki mi a viszonya. Vagyis a beszélői nézőpont reflektál a szituációra, amelyről az állítást teszi.

Mindemellett vannak nyelvek, amelyek megengedik az evidenciális origó elmozdulását a megnyilatkozóról, általában meghatározott szintaktikai környezetben (Brugman – Macaulay 2015: 216–217). Tipológiai szempontból az egyik kérdés az, hogy lehetséges-e egyáltalán az evidenciájelölő használatával nem a beszélő nézőpontját megjeleníteni, míg a másik, hogy amennyiben igen, mit és hogyan lehet jelölni ebben a tekintetben.

Az uráli nyelvek viszonylatában elmondható, hogy az eddigi kutatások alapján az evidenciájelölő a megnyilatkozó információforrását fejezi ki, tehát a beszélő az evidenciális origó. A tanulmányunk alapjául szolgáló mű nem tér ki konkrét esetekre, amelyek az evidencialitás és deixis kapcsolatát (de Haan 2005 értelmezésében) szemlélve relevánsak lehetnek. Mindazonáltal az uráli nyelvekről szerzett eddigi ismereteink alapján (pontosabban épp az ismereteink hiányossága miatt) a következő területek vizsgálatát mindenképp szükségszerűnek tartjuk: (1) a reportativitás és kvotativitás kérdésköre; (2) mirativitás; (3) az evidenciájelölők használata kérdő mondatokban; (4) az általános tudás mint evidenciatípus; (5) egoforicitás.

4.3.1. A reportativitás és kvotativitás kérdésköre

Az idézések (*reported speech*) jelölői esetében Aikhenvald fontos különbségtételt javasol a reportatívok és a kvotatívok között – utóbbi több szempontból is különbözik a többi evidenciálistól. Legfontosabb, hogy a kvotatív egy idézetet, és nem az információ forrását jelöli meg (ld. 3.1).

Ugyanakkor meglátásunk szerint a deixis szempontjából a referenciális központ mozgatása egy fontos kérdés az evidencialitás vizsgálatakor, vagyis nem lehet eltekinteni a megnyilatkozásigével jelölt idézetek figyelembevételétől. Az jól ismert, hogy több uráli nyelvben nincs, vagy nem jellemző a deiktikus elemek (tér, idő, személy stb.) eltolódása, vagyis a referenciális központot nem lehet áthelyezni (azaz nem jellemző a függő idéző szerkezet). Ilyen nyelvek jellemzően az obi-ugor és a szamojéd nyelvek (vö. Sipőcz – Szeverényi 2019). Kérdés, hogy a reportatív használatkor – amelynek például a nganaszban kvotatív funkciója is lehet – történik-e eltolódás, vagy valóban „csak” a forrást jelöli meg.

- (11) nganaszan
Tə n'üə-ði munu-ntu:
 Hát gyerek-3SG mond-PRS.[3SG.S]
D'esi i-hüni-ntə tahari'ai? əmti,
 apa van-COND.FUT-2SG most ez
s'üar-mə miiniə munu-ntu təni'ia
 barát-1SG itt mond-PRS.3SG így
i-t'ə-bambu-η əmi'ia i-t'ə-bambu-η.
 van-IPFV-REP-2SG.S így van-IPFV-REP-2SG
Kontə-δü-n'ü? tərəd'i-j me-t'ə-biambi-η.
 áldozat-DST-ACC.PL.1PL ilyen-ACC.PL csinál-REP-2SG.S

'A lány azt mondja: »Apa, a barátom azt mondja, hogy tedd ezt, tedd azt. Mutass be áldozatot.«' (ChND_041212_Girl_flkd.126)

A narrátor egyenes idéző szerkezetben idézi a lányt, aki az apjához szól, és továbbítja apjának a barátja kérését, hogy az apja miket csináljon. Ezt kétféle módon tehetné meg: elvileg adott a lehetőség, hogy egyenes idézésben 3. személyben beszéljen az apjáról az apjának, a másik, amit itt látunk, hogy a reportatív evidenciális kvotatívként szerepel, vagyis egyértelműen kiderül az információ forrása (a barát), illetve az is, hogy a barát kérését, parancsát továbbítja – ezt a reportatív evidenciális használatával teheti meg, 2. személyben. Fontos, hogy a történetben az előző mondatok megnyilatkozója a lány barátja, akit a narrátor szó szerint idéz a lányhoz beszélve, hogy mit is csináljon pontosan az apja.

A deiktikus megközelítés során felmerül a kérdés, hogy a referenciális központ áthelyezésekor, vagyis más beszélőt idézve lehet-e használni evidenciális, vagyis egyértelművé válik-e, hogy a forrás megjelölése kinek a nézőpontjából történik: az aktuális vagy az eredeti beszélőből-e.

4.3.2. Az evidenciálisjelölők miratív értelmű használata

Ennek kapcsán az vizsgálható, hogy az elhangzott információ a diskurzus mely résztvevője számára bír magas hírértékkel. Aikhenvald (2012) a miratív értékek tárgyalásánál felsorolja, hogy az egyes értékek vonatkozhatnak a megnyilatkozóra, a hallgatóra, illetve a történet főhősére is (vö. 4.2.2-es pont). Viszont meglátásunk szerint annak jelentősége nincs hangsúlyozva, hogy azokban az esetekben, amikor a jelölő nem a megnyilatkozóra vonatkozik, tulajdonképpen az origó elmozdulásáról beszélünk, hiszen ekkor már nem tisztán a megnyilatkozó nézőpontja jelenik meg, hanem a megnyilatkozó valószínűsítése a diskurzusban résztvevők néző-

pontjáról, hiszen a megnyilatkozó kiindulópontjából konstruálódnak meg más szereplők mentális állapotai. Az, hogy az adott ismeret a diskurzus mely résztvevője számára integrált vagy nem-integrált, megosztott vagy nem-megosztott a résztvevők között, az interszubsztívitás kategóriájához tartozik (Verhagen 2005, Evans et al. 2018, Bergqvist – Kittilä 2020). Az udmurtban található példák, melyek arra engednek következtetni, hogy az indirekt evidenciajelölő használható miratív értelemben olyan esetekben is, amikor az információ nem a megnyilatkozó számára hírértékű, hanem (a megnyilatkozó feltételezése szerint) a hallgatónak. Használó elmozdulás az evidenciális értelmű használatkor nem figyelhető meg.

4.3.3. Az evidenciajelölők használata kérdő mondatokban

A morfológiai evidenciajelölők és a kérdő mondatok vizsgálatának egyik fontos témája, hogy a kérdő mondatban szereplő evidenciális kinek az információforrására utal. Eszerint a kérdő mondatban szereplő jelölő lehet beszélőhöz lehorgonyozva (*speaker-anchored*), így a kérdező információforrását fejezi ki, vagy lehet a címzetthez lehorgonyozva (*addressee-anchored*), tehát a hallgató információforrására utal, pontosabban a beszélő feltételezésére a hallgató információforrásáról (San Roque et al. 2017). Utóbbi az angol nyelvű szakirodalomban az *interrogative flip*-nek nevezett jelenséghez kapcsolódik, de meg kell jegyezni, hogy a jelenség több szempontot is magába foglal (Tenny – Speas 2013). Az eddigi vizsgálatok alapján nincs olyan uráli nyelv, amelyben az evidenciajelölő kérdő mondatokban a címzetthez lehorgonyozva lenne, de hozzá kell tenni, hogy számos jelölőt nem vizsgáltak ebből a szempontból, vagy spontán társalgási adatok híján nem is áll módunkban ezt a jelenséget vizsgálni.

4.3.4. Az általános tudás mint evidenciatípus

Az evidenciatípusok tipológiai felosztása hagyományosan az általános tudást nem tekinti külön típusnak (kivételt képez Plungian 2010-es kategorizációja, melyben az általános tudást a közvetlen/személyes evidenciálisok közé sorolja). Kittilä (2019a) munkájában amellet érvel, hogy az általános tudás önálló információforrásnak tekintendő. Általános tudásnak tekinthető az az információ, amely a megnyilatkozó világképének részét képezi, amelyről abszolút szubsztív bizonyossággal rendelkezik, és nem szükséges, hogy bármilyen külső bizonyítékra utaljon, amikor kijelentésében általános tudásra utal (Kittilä 2019a: 1277). A világ nyelveiben az általános tudás lehet jelöletlen, kifejezheti önálló jelölő, vagy a vizuális evidencia markere. Az evidenciális origóhoz ez abból a szempontból

kapcsolódik, hogy az általános tudásra történő utaláskor nem feltétlenül csak a megnyilatkozó evidenciájáról és tudásáról lehet szó, hanem egy egész közösségről, így ez ismét az interszubsztívitás kategóriájához is kapcsolódik.

Az uráli nyelvekben az általános tudás kifejezését kevésbé vizsgálták. Az udmurt, és feltételezhetően a komi-permják és komi-zürjén kapcsán azt láthatjuk, hogy az általános tudás evidenciális értelemben jelöletlen, illetve hogy az ismeret társasan megosztott státusza felülírhatja az egyébként közvetett információforrást. Hasonló figyelhető meg az észtenben is (Tamm et al. 2018: 157), melyben a reportatív evidenciális nem használják tényként kezelt információval – ez természetesen abból is fakad, hogy az észten reportatív evidenciális szoros kapcsolatot mutat az episztemikus modalitással (ld. 4.1. pont). A komplexebb evidenciálisrendszerekkel bíró uráli nyelvekben, így a nganaszban és a nyenyecben sem külön kutatott terület az általános tudás mint információforrás. Burkova (2022: 691–696) viszont a nyenyecben elkünlíti az általános tudás markerét: a *-na (-ta)* szuffixum olyan feltételezést jelöl, amely a beszélő általános tudásán vagy korábbi tapasztalatán alapul.

4.3.5. Egoforicitás

Brugman és Macaulay nem szólnak – mint ahogyan Aikhenvald sem – az egoforicitásról. Az egoforicitás a megnyilatkozó vagy a hallgató episztemikus autoritását jelzi a szóban forgó eseményben történő részvételével, bevonódásával kapcsolatban (Bergqvist – Kittilä 2020: 2, Floyd et al. 2018, Widmer 2020). Az egoforicitás kategóriája morfoszintaktikai módon nem jelölt az uráli nyelvekben, arról pedig, hogy az evidencijelölőknek lenne kifejezetten egoforikus használata, jelenleg nem rendelkezünk ismeretekkel. Így az egoforicitás az uráli nyelvek evidencialitása szempontjából jelenlegi tudásunk alapján nem releváns, ugyanakkor – Verhees szerint is (2019) – beletartozik az evidencialitás szemantikai doménjába.

4.4. Kötelező és opcionális evidencijelölés

Brugman és Macaulay tanulmányukban nem definiálják pontosan azt, hogy mi értendő *kötelező evidenciális* alatt, de a leírásból egyértelműnek tűnik, hogy a kötelezőséget tekintve tisztán grammatikalitási szempont-

ból indulnak ki. Leginkább Aikhenvaldra hivatkoznak (2004, 2007),²⁶ aki szerint az evidencialitás definíciójába beletartozik a kötelezőség is (amellett, hogy elsősorban a morfológiai információforrás-jelölőket tekinti evidenciálisoknak). Brugman és Macaulay ezt – sokakkal egyetértve – túlságosan korlátozónak tartja, mivel számos nyelvben az információforrás jelölése opcionális, vagyis az evidenciális specifikáció hiánya nem feltétlenül eredményez agrammatikus szerkezetet (vö. 3. pont). Aikhenvald 2004-es monográfiájában maga is elemez olyan grammatikalizálódott evidenciájelölőket, melyek grammatikai értelemben semmiképp sem tekinthetők kötelezőnek (vö. észt reportatív evidenciális).

A tanulmány arra nem tér ki, hogy a szakirodalomban a grammatikai kötelezőséget már többen megkérdőjelezték. Így például Michael (2008: 66) amellett érvel, hogy a kötelezőség kritériuma elégséges, de nem szükséges feltétele a grammatikalizálódott evidencialitásnak. A kötelezőség feltétele nem veszi figyelembe azt a ténytet, hogy számos evidenciájelölő rendszer a grammatikalizálódás határvonalán található: sok evidenciálisrendszer erősen grammatikalizálódott, ám nem (teljesen) kötelező. A kötelezőség nem található meg azokban a nyelvekben, amelyekből hiányoznak a grammatikai evidenciálisrendszerek (Michael 2008: 66). Úgy tűnik, hogy a széttagolt evidenciálisrendszerek is lehetnek kötelezőek (ilyen például a maká evidenciálisrendszer; vakas nyelvek, USA, Jacobsen 1986), de nem feltétlenül azok (ez figyelhető meg például az inuitban, ld. Michael 2008: 78). A széttagolt evidenciálisrendszer elemei a grammatikalizálódottság különböző fokain állhatnak, ettől tehát maga a rendszer lehet aikhenvaldi értelemben kötelező, ld. maká evidencialitás, de természetesen ez a ritkább.

Az *Oxford handbook of evidentiality* kötetben (Aikhenvald szerk. 2018) a bevezető fejezetek többnyire tisztázzák a kötelezőséget (ld. Boye 2018: 268–269), az esettanulmányok egy része (ld. Narrog – Yang 2018: 709) pedig még mindig viszonyítási pontként kezelik a grammatikai kötelezőséget. E kötet bevezető fejezetében Aikhenvald a kötelezőséget továbbra is grammatikalitási szempontból használja, ugyanakkor nem bináris, hanem skaláris értelemben, ami már egy kevésbé megszorító nézőpont.²⁷ Az ugyanezen fejezet végén található „checklist” alapján viszont a kötelezőség

²⁶ „The relevant constituent (normally a clause) must be marked by at least one evidential morpheme in any grammatical context that the constituent is capable of being so marked” (cf. Aikhenvald 2004: 10).

²⁷ „Evidentials vary in how obligatory they are” (Aikhenvald 2018: 10).

megint csak bináris választás kérdése.²⁸ Kevés szó esik a kötelezőségről azokban a nyelvekben, ahol az evidenciális fuzionál más kategóriával, az igeidővel és az aspektussal. Értelemszerűen ezekben a nyelvekben az evidenciálisok használata kötelező, mivel maga az igeidő/aspektus kategóriájának jelölése kötelező (pl. török, permi).

Aikhenvald 2004-es monográfiájában ismertet számos olyan nyelvet, amelyekben az evidenciálisan jelölt alak az indirekt evidenciát fejezi ki, míg a jelöletlen alak neutrális az evidencialitás szempontjából. Ezekben az esetekben a beszélő választása, hogy hangsúlyozni kívánja-e azt, hogy indirekt evidenciáról van szó (2004: 75–76). Ez már önmagában módosíthatja a grammatikai kötelezőséget, hiszen így a jelöletlen forma indirekt evidencia esetén is használható.

Vannak a kötelező evidencialitás fogalmának egyéb értelmezései, amelyek sokkal inkább szituációs/kommunikációs/pragmatikai kötelezőségként írhatók le. Nagyon sok olyan nyelvtani leírást találunk, ahol a szerző nem tudja pontosan meghatározni az evidenciálisok használatát, vagy homályosan tudja csak megfogalmazni, például „a beszélő hiányosnak érzi” a kijelentést, ha nem tartalmaz evidenciálist (pl. sipibo-konibo nyelv, panotakana család, Valenzuela 2003: 354).²⁹ A bora nyelvben (bora-witoto nyelvcsalád, 2400 beszélő, Peru; Thiesen – Weber 2012: 306–310) megkülönböztetnek direkt, inferenciális és reportatív evidenciálist. A direkt evidenciának nincs jelölője, hanem az evidenciális klitikum hiánya kijelentő mondatban első kézből származó információra utal. Ha a beszélő nem használ evidenciális klitikumot, amikor olyan eseményről számol be, amelynek nem volt szemtanúja, akkor annak értelmezése „kihívást” jelent a befogadó számára.

Az biztos, hogy kevés olyan nyelv van, amelyben az evidenciális hiánya minden esetben agrammatikus alakot hoz létre. Sőt ha tisztán grammatikalitási szempontból kezeljük a fogalmat, akkor azt lehet mondani, hogy sokkal kevesebb nyelv van, ahol az evidenciálisok használata grammatikalitási kérdés. A szakirodalomban felmerült, hogy a komplexebb evi-

²⁸ „Is evidentiality in the language an obligatory grammatical category? Or does the language have an evidentiality strategy? Or a combination of these? [Az evidencialitás kötelező grammatikai kategória a nyelvben? Vagy a nyelvben evidenciális stratégia található? Vagy ezek kombinációja?]” (Aikhenvald 2018: 37).

²⁹ További példa: „it is considered bad to make assertions for which evidence is lacking”: an assertion has to be qualified” (déli paiute nyelv, uto-azték nyelvcsalád, USA, illetve Verde Valley Yavapai, juma nyelvcsalád, USA, ld. Bunte – Kendall 1981: 2, idézi Boye 2018: 167).

denciálisrendszerrel rendelkező nyelvekben nagyobb eséllyel találunk kötelező evidencialitást (pl. Wiemer 2018, ld. még 3.2. pont). Minél többet tudunk egy-egy nyelvről, minél több pragmatikai, nyelvhasználati ismerettel rendelkezünk, úgy válik a grammatikai kötelezőség jelensége is skaláris fogalommá.³⁰

Az uráli nyelvekben található evidenciálisokkal kapcsolatban nem merült fel kifejezetten a kötelezőség kérdése. Az észtbén, a lívben, a permiben és az obi-ugor nyelvekben a kutatások jelen állása szerint csak az indirekt evidencia jelölt (az észtbén és a lívben a reportatív), használata grammatikai értelemben nem kötelező, megjelenésük, „kötelezőségük” inkább pragmatikai tényezők mentén írható le. A szamojéd nyelvek kapcsán is kérdéses a használat kötelezősége, ugyanakkor az evidenciálisok előfordulása, a rendszer komplexitásánál fogva, értelemszerűen általánosabb és kötöttebb, mint a finnugor nyelvekben.

Úgy gondoljuk azonban, hogy sok esetben még pragmatikai kötelezőségről sem beszélhetünk, inkább arról, hogy vannak tipikus beszédhelyzetek, amikor az evidenciális alak preferáltabb. A fentebb bemutatott tényezők (bizonyosság, informativitás, elkötelezettség mértéke) mind befolyásolhatják az egyes evidenciajelölők megjelenését. Azokban a nyelvekben, amelyekben egy-egy evidenciálisan jelölt és jelöletlen elem található meg, kevés olyan helyzetet lehet elképzelni, ahol „rossz” lenne a nem-evidenciális alak, mivel a nyelvhasználó döntése, hogy ilyen értelemben jelöltté kívánja-e tenni a megnyilatkozást. A fenti tényezők mellett a nyelvhasználó idiolektusa, illetve az evidencialitással kapcsolatos diszkurzív

³⁰ „When considered as a systemic feature of language, the core meaning of evidentiality is taken as the grammatical marking of source of information (Aikhenvald 2004: 5), and the Quechua language has been cited as being one of a number of languages of the world in which evidential marking is obligatory (Aikhenvald 2014: 5, citing Weber 1986). However, as our knowledge grows, it becomes clear that there is variability in the way evidentiality works across the Quechua family. When viewed from a pragmatic rather than a systemic perspective, as narrative performances demand, it will be shown that it is far from the case in Huamalis Quechua discourse that every utterance must obligatorily carry evidential marking” (Howard 2018: 223).

gyakorlat is hatással lehet az evidencijelölők használatára.³¹ A grammatikai kötelezőség értelemszerűen ott merülhet fel, ahol van grammatikalizálódott evidencijelölő, ám erről a differenciáltabb rendszerrel bíró számjéd nyelvek esetében sem tudunk biztosat. Kulturális konvenciók minden bizonnyal kapcsolódhatnak egyszerű evidenciálisrendszerekhez, stratégiákhoz is. Például az udmurtban az indirekt evidenciális használata alkalmas arra, hogy udvariasabbá tegye a megnyilatkozást (vö. Kubitsch – Németh 2021). Szintén kulturális konvenciónak tekinthető a nganaszban az, hogy amikor a sámán beszámol arról, amit a szellemektől tanult, akkor jellemzően reportatív/kvotatív evidenciális használ (Aikhenvald 2004: 74–75, Guszev 2007).

4.5. Az evidencijelölők jelentésének komplementaritása

Az evidenciálisok jelentései kétféleképpen állhatnak komplementáris disztribúcióban. Az egyik, hogy az evidencijelölők kimerítik az összes lehetséges INFORMÁCIÓFORRÁS-t. A másik típus, hogy az egyes evidenciálisok jelentései kiegészítik egymást, nincsenek átfedésben. Az első típustól való eltérésre jó példa a duna nyelv (pápuai nyelv, 25 000 beszélő), amelyben nincsen reportatív evidenciális – vagyis a duna nyelv a jelölés szintjén nem különíti el az összes evidenciális kategóriát. Brugman és Macaulay (2015) a második típustól történő eltérésre nem hoz példát a szakirodalomból, csupán a karuk (kaliforniai hoka nyelv, 12 beszélő) nyelvet említik, amelyben egy auditív *súva* és egy vizuális *jánava* evidenciális partikula található. Viszont a *jánava* vizuális partikulának előfordul az alábbi használata is, ami inkább auditív vagy komplex forrásra utal, tehát átfedés figyelhető meg a funkciók között.

(12) karuk

<i>ya'nava</i>	<i>va:-kaan</i>	<i>cu'</i>	<i>pa-u-xruun-hiti</i>
YÁNAVA	így-ott	belül	NOM-3SG-morog-DUR

'Aztán láttam, hogy a farönk üreges, és belőle jön a hang.' (Szó szerint: Íme, ott belül morgás van!) (de Angulo – Freeland 1931: 221, 16. sor, idézi Brugman – Macaulay 2015: 227)

³¹ Aikhenvald (2018: 169) említi az evidencialitás egyszerűsödésének, eltűnésének lehetőségét kontaktushelyzetben. Nganasz–orosz kontaktusvizsgálat kapcsán magunk is vizsgáltuk a kérdést (Szeverényi 2022a,b). Összességében megállapítható, hogy ahol a domináns nyelvben nincs vagy lényegesen egyszerűbb evidenciálisrendszer található, akkor nagyobb eséllyel következik be egyszerűsödés (vagy akár eltűnés).

A példamondat egy történetből való, amelyben a narrátor vadász egy csapat prérifarkaskölyköt talál. Úgy találja meg őket, hogy morgó hangot hall, és megkeresi az üreges rönköt, amelyből a morgás hallható. Egyértelmű, hogy a forrás hallás és nem vizuális alapú (a fordítás ellenére), a narrátor mégis a *yánava* partikulát használja. Brugman és Macaulay szerint míg a *súva* a hallás útján szerzett információra korlátozódik, addig a *yánava* általános érzékeléses evidenciálist jelöl, amelyek közé tartozhat a hallás is. Véleményünk szerint ez nem meggyőző példa arra, hogy lenne olyan nyelv, amelyben tiszta auditív evidenciális lenne.

Ha igazán pontosak akarunk lenni, azt kell meghatározni, hogy egy adott nyelv grammatikai evidencijelölői az egyes evidenciatípusok közül melyeket fedik le, és hogy ezen „lefedések” között mekkora az átmenet. A jelenséget jól illusztrálja a tundrai nyenyec, melyben van egy narratív evidenciális, amely gyakorlatilag egy nem-differenciált indirekt evidenciális – ez nem áll komplementáris disztribúcióban a rendszer többi elemével (inferenciális, reportatív, auditív), mivel lefedi ezeket az evidenciatípusokat is. Ugyanakkor a grammatikai tulajdonságok sem hagyhatók figyelmen kívül: az evidencijelölők komplementaritását vizsgálva számít-e, hogy a nyenyec narratív csak múlt időben fordulhat elő? Miként lehet a nyelvten egyes területein szétszóródott evidencijelölőket elemezni a komplementaritás szempontjából?

A komplementaritás kapcsán meg kell még említeni a nyelvreírói hagyományokat: több uráli nyelvben csak az indirekt evidencia jelölt (pl. *permi*, *mari*, *obi-ugor* nyelvek), a jelöletlen elem evidenciális értelemben neutrális (ld. még 3.2. pont). A leírások ugyanakkor sokáig ezeket a neutrális alakokat direkt evidenciálisokként, gyakorta szemtanúsági múlt időként írták le, melyek szemben állnak a nem-szemtanúsági múlt idővel (tekintve, hogy ezekben a nyelvekben morfológiai információjelölés csak múlt időben lehetséges). Tagadhatatlan, hogy ezek a neutrális alakok alkalomszerűen használhatók olyan tartalmak kifejezésére, melyek jellemzően a közvetlen evidencialitással azonosíthatók, de semmiképp sem beszélhetünk direkt evidenciálisokról. De nem csupán a kis evidenciálisrendszerek kapcsán merül fel ez a probléma: a szamojéd nyelvek komplex evidenciálisrendszereiben sem egyértelmű, hogy a jelöletlen alak direkt evidenciális vagy neutrális ebben az értelemben, viszont több leírás direkt evidenciálisokként mutatja be őket. Tehát a nyelvreírások sokáig törekedtek a jelölők komplementerként való jellemzésére, és csak az utóbbi évek elmélyültebb vizsgálatai mutattak rá, hogy nem feltétlenül erről van szó.

4.6. Igazságfeltételesség (truth-conditionality)

Általános feltevés, hogy az evidenciálisok olyan operátorok, melyek módosítást végeznek a propozicionális tartalom, az információs státuszon vagy a beszédaktuson, de nem „részei” ezeknek.³² Így a grammatikai evidenciajelölők vizsgálata felveti azt a kérdést, hogy ezek a jelölők milyen kapcsolatban állnak a mondat igazságfeltételeivel.³³

A leggyakoribb tesztek annak ellenőrzésére, hogy az evidenciális a propozicionális tartalom része-e, vagy egy operátor, amely a propozicionális tartalmat módosítja, a tagadhatóság, a kérdezhetőség, a cáfolhatóság, és a beágyazhatóság (pl. faktív igék alá vagy a feltételes mondatok antecedensébe, ld. Faller 2002a: 110–119, Waldie et al. 2009).³⁴ Ezen tesztek alapján az evidenciajelölők igazságértéke kapcsán is nyelvspecifikus tulajdonságról beszélhetünk. Waldie et al. (2009) szerint azok az evidenciajelölők, amelyeknek episztemikus értéke van, bírhatnak igazságértékkel, míg azok a jelölők, amelyek beszédaktus-operátorként működnek, nem. Bár maguk az operátorok sem nem igazak, sem nem hamisak, arra alkalmasak, hogy átalakítsák a mondat igazságértékét.

A grammatikai evidenciajelölőkkel bíró uráli nyelvekben tudomásunk szerint a tagadás kérdését vizsgálták változó részletességgel (Skribnik – Kehayov 2018). Az evidenciajelölők és a tagadás kapcsolatát tekintve kétféle lehetőséggel számolhatunk: az evidenciajelölő a tagadás hatókörén belül helyezkedik el, vagyis az evidenciátípus is tagadható; illetve ennek fordítottja – az evidenciajelölő a tagadás hatókörén kívül áll, tehát az információforrás típusa nem tagadható. Azokra az uráli nyelvekre, amelyekről a témában ismeretekkel rendelkezünk, jellemző, hogy az evidenciajelölők állhatnak tagadással, de az információforrás jelölése a tagadás hatókörén kívül helyezkedik el (észt, udmurt, komi, nyenyec, nganaszan). Az erdei enyecben az auditív nem állhat tagadással (Siegl 2016), a nga-

³² „not part of the asserted content, but instead makes its contribution at some other level, variously described as not-at-issue or speech-act content” (Rett et al. 2013: 1, idézi: Brugman – Macaulay 2015: 212).

³³ Ahogyan egyik bírálónk megjegyzi, ez elsősorban a mondatjelentést igazságfeltételes szemantikai megközelítésben kezelő leírások kérdése.

³⁴ Az evidencialitás és az igazságfeltételesség vizsgálata kapcsán Murray (2011) felveti, hogy ezek a tesztek nem az igazságfeltételességet vizsgálják, hanem inkább azt, hogy az evidenciális a közös ismeretalaphoz *at-issue* vagy *not-at-issue* tartalommal járul-e hozzá. Az *at-issue* tartalom kérdezhető, tagadható, és hozzáad a közös ismeretalaphoz. A *not-at-issue* tartalom nem kérdezhető, nem tagadható, és automatikusan a közös ismeretalap részévé válik (Murray 2010).

naszan korpuszban sincs tagadó auditív (Brykina et al. 2018), illetve az északi manysi kapcsán is felmerült, hogy nem lehetséges az evidenciális alakok tagadása (Skribnik – Kehayov 2018: 545). Ugyanakkor utóbbi esetében az is lehetséges, hogy a rendelkezésre álló nyelvi anyag nem tartalmazott tagadó alakokat – ez még nem feltétlen jelenti azt, hogy ezek az alakok agrammatikusak a nyelvben.

Mindenképp további tesztek szükségesek a kis uráli nyelvekben található evidenciajelölők igazságfeltételeességét illetően.

5. Összefoglalás

Tanulmányunk célja az volt, hogy áttekintsük, milyen definíciós feltételek mellett vizsgálható az evidencialitás az uráli nyelvekben. Ehhez „vezérfonalként” Brugman és Macaulay (2015) tanulmányát követtük, ennek indoklását a bevezetésben ismertettük. Írásunkban nem új kutatási eredményeket mutattunk be, hanem jövőbeli szükséges/lehetséges kutatási irányokat. Legfontosabb meglátásaink az alábbiakban összegezhetők:

Ahogy azt említettük (3.1. pont), a skaláris szemlélet érvényesíthető több esetben is, ahogyan az evidenciatípusok esetében ez már többször megjelent a szakirodalomban.³⁵ Ugyanakkor álláspontunk szerint nem csupán az evidenciaértékeket célszerű skalárisan elemezni, hanem a szemléletmódot ki kell terjeszteni az evidencialitás definíciójának több, univerzális és nem-univerzális tulajdonságára is. Az a meglátásunk, hogy a Brugman és Macaulay (2015) által ismertetett definíciós kritériumok közül a grammatikalizáció és rendszerszerűség mértékét mindenképp érdemes lenne árnyaltabban kezelni. Látható, hogy habár a szakirodalomban eltérő álláspontok figyelhetők meg azt illetően, hogy mely elemeket kezelnek evidenciálisként (ez az evidencialitás eltérő meghatározásaiból is fakad), a morfológiai evidenciajelölőket megkülönböztetik az információforrást kifejező egyéb eszközöktől (lexikális kifejezések, közbevetések stb.). Vi-

³⁵ A rendezési elvek között a direktség komponense mindig szerepet kap, de emellett egyéb tényezők is megjelennek, mint pl. a megbízhatóság, beszélői részvétel vagy az elkötelezettség (vö. Oswald 1986, Willett 1988, de Haan 1998, Faller 2002b, Aikhenvald 2004, Plungian 2010, Bergqvist 2018). Brugman és Macaulay megemlítik (2015: 215) Bruil munkáját (2014: 24), amely szerint tipológiai szempontból egyes evidenciálisok helyett általánosabb evidenciaértékeket lehet csak egymáshoz képest rangsorolni az információ erőssége vagy megbízhatósága szempontjából. Ez azt mutatja, hogy az evidenciatípusok teljességre törekvő, univerzális „jegyzéke” nem készült el. Az egyetlen, ami bizonyosnak tűnik az evidenciatípusok felosztása és hierarchiája kapcsán, az az, hogy megkülönböztethető a közvetlen és közvetett információforrás.

szont az uráli nyelvekből hozott példákon keresztül (is) látható, hogy a nem-lexikális evidencijelölők grammatikalitási foka eltérő, illetve ezen elemek rendszerbe szerveződése is. Véleményünk szerint az aikhenvaldi „grammatikai evidencialitás” és „evidenciális stratégia” felosztásnál komplexebb megközelítésmód szükséges. Ehhez kapcsolódik a fúzió mértékének vizsgálata: több uráli nyelvben azt láthatjuk, hogy az evidencialitás kifejezése szinkrón szinten fuzionált egy másik igei kategóriával (jellemzően idő, mód).

A kötelezőség kérdéskörét is mindenképp célszerű lenne rugalmasabb módon megközelíteni – láthattuk, hogy az erre való törekvés már megjelent a tipológiai szakirodalomban is. A kötelezőség témája már csak azért is különösen fontos, mert a tipológiai szakirodalom megállapításait, általánosításait jellemzően a „kötelező”, „grammatikai” evidenciálisokra tartják érvényesnek, így felmerül a kérdés, hogy mind a kötelezőség, mind a grammatikalitás skálaszerűen történő kezelése miként módosítja az implikációs univerzálékat.

Kérdés persze, hogy ezek a skálák milyen mértékben írhatók le, mennyire lehet ezeket további releváns adatokkal alátámasztani, milyen plauzibilis általánosításokat lehet ezek alapján megfogalmazni, ugyanakkor azt gondoljuk, hogy azt a fajta tipológiai attitűdöt kell képviselni, hogy inkább fogalmazzunk meg bizonytalanabb állításokat a nagyobb tudás birtokában, mint egyszerű, könnyen értelmezhető, ám túláltalánosító és valójában korlátozó, a „kivételeket” kezelni nem tudó modellekre alapozva téziseket.

A változó tulajdonságok közül az evidencijelölők és az episztemikus modalitás (bizonyosság mértéke, *degree of certainty*), az elkötelezettség (*degree of commitment*) és a mirativitás (*degree of informativity*) kapcsolatát illetően a következő kérdések fogalmazhatók meg: i) van-e a nyelvben olyan evidencijelölő, amely kapcsolatban áll ezekkel a kategóriákkal, ii) ez a kapcsolat implikált, vagy a jelölő szemantikájának részét képezi, iii) mennyire konvencionalizálódott az evidencijelölő használata a fenti tartalmak kifejezésére.

Fontos kérdés a dokumentáltság és a kompetencia mértéke. Az összefoglaló munkákban (ld. Skribnik – Kehayov 2018, Tamm et al. 2018) az egyes uráli nyelvek evidencialitását hasonló módon ismertetik, de nem lehet megfelelkezni arról, hogy ezen nyelvek dokumentáltsága, a rendelkezésünkre álló tudás, vagy az anyanyelvi beszélők „elérhetősége” nagyon eltérő – nem lehet ugyanolyan szemmel tekinteni a nganaszanra, mint a finnre, magyarra, vagy akár az udmurtra.

Előre vitt/visz-e minket egy ilyen, tipológiai szempontú, a nyelvtipológiában kikristályosodott kategóriarendszert alapul vevő áttekintés, amikor az uráli nyelvek evidencialitással kapcsolatos jelenségeit vizsgáljuk? A válaszuk természetesen határozottan igen: egy ilyen jellegű áttekintés során egy általános kereten belül meg tudjuk mutatni nemcsak a jelenlegi tudásunkat, hanem a hiányokat is. Ezen hiányok ismerete hozzásegít új, releváns kutatási irányok meghatározásához. Ez azért is fontos – és a kis, kiháló nyelvek esetében sajnálatos –, mert ezek jellemzően a diszkurzív gyakorlatra vonatkozó kérdések, és ennél fogva az előrelépési lehetőségek korlátozottak. Ennek nyomán számot kell vetni azzal is, hogy a sok megválaszolatlan kérdés közül mit tudunk vizsgálni, és mindezt milyen módszerekkel.

Rövidítésjegyzék

ACC	tárgyeset	NAR	narratív
ALL	allatívsusz	NOM	nominatívsusz
CAUS	kauzatív képző	OBL	függő eset
COND	feltételes mód	OPT	optatívsusz
DST	desztinatív	PL	többes szám
DUR	duratív	PRF	perfekt
FUT	jövő idő	PRS	jelen idő
ILL	illatívsusz	PST	múlt idő
INFER	inferenciális	REP	reportatív
IPFV	imperpektív	S	alanyi ragozás
LOC	lokatívusz	SG	egyes szám

Irodalom

- Aikhenvald, Alexandra Y. (2002), *Language contact in Amazonia*. Oxford University Press, Oxford – New York.
- Aikhenvald, Alexandra Y. (2003), *A grammar of Tariana*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Aikhenvald, Alexandra Y. (2004), *Evidentiality*. Oxford University Press, Oxford – New York.
- Aikhenvald, Alexandra Y. (2007), *Information source and evidentiality: What can we conclude?* *Rivista di Linguistica* 19: 209–227.
- Aikhenvald, Alexandra Y. (2012), *The essence of mirativity*. *Linguistics* 33: 435–485.

- Aikhenvald, Alexandra Y. (2014), *The grammar of knowledge: A cross-linguistic typology*. Explorations in Linguistic Typology. Oxford University Press, Oxford.
- Aikhenvald, Alexandra Y. (ed.) (2018), *The Oxford handbook of evidentiality*. Oxford University Press, Oxford – New York.
- Aikhenvald, Alexandra Y. (2018), Evidentiality and language contact. In: Aikhenvald (ed.) (2018), 148–172.
- AnderBois, Scott (2014), On the exceptional status of reportative evidentials. *Proceedings of SALT 24*: 234–254.
- Bakró-Nagy, Marianne – Laakso, Johanna – Skribnik, Elena (eds) (2022), *The Oxford guide to the Uralic languages*. Oxford University Press, Oxford.
- Bartens, Raija (2000), *Permiläisten kielten rakenne ja kehitys*. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- Bernárdez, Enrique (2017), Evidentiality – a cultural interpretation. In: Sharifian, Farzad (ed.), *Advances in cultural linguistics*. Springer, Singapore. 433–460.
- Bergqvist, Henrik (2018), Evidentiality as stance: Event types and speaker roles. In: Foolen, A. – de Hoop, H. – Mulder, G. (eds), *Evidence for evidentiality*. John Benjamins, Amsterdam. 19–44.
- Bergqvist, Henrik – Kittilä, Seppo (2020), Epistemic perspectives: Evidentiality, egophoricity and engagement. In: Bergqvist, Henrik – Kittilä, Seppo (eds), *Evidentiality, egophoricity and engagement*. *Studies in Diversity Linguistics* 30. Berlin. 1–22.
- Bloomfield, Leonard (1928), *Menomini texts*. Publications of the American Ethnological Society 12. Stechert, New York.
- Boye, Kasper (2012), *Epistemic meaning. A crosslinguistic and functional-cognitive study*. De Gruyter Mouton, Berlin.
- Boye, Kasper (2018), Evidentiality: The notion and the term. In: Aikhenvald (ed.) (2018), 261–272.
- Bradley, Jeremy – Klumpp, Gerson – Metslang, Helle (2022), TAM and evidentials. In: Bakró-Nagy et al. (eds) (2022), 904–923.
- Brugman, Claudia M. – Macaulay, Monica (2015), Characterizing evidentiality. *Linguistic Typology* 19/2: 201–237. DOI 10.1515/lingty-2015-0007
- Bruil, Martine (2014), *Clause-typing and evidentiality in Ecuadorian Siona*. Universiteit Leiden doctoral dissertation, Leiden. http://www.lotpublications.nl/Documents/350_fulltext.pdf
- Brykina, Maria – Gusev, Valentin – Szeverényi, Sándor – Wagner-Nagy, Beáta (2018), *Nganasan Spoken Language Corpus (NSLC)*. Archived in Hamburger Zentrum für Sprachkorpora. Version 0.2. Publication date 2018-06-12. <http://hdl.handle.net/11022/0000-0007-C6F2-8>.
- Budzisch, Josefina – Harder, Anja – Wagner-Nagy, Beáta (2019), *Selkup Language Corpus (SLC)*. Archived in Hamburger Zentrum für Sprachkorpora. Version 1.0.0. Publication date 2019-02-08. <http://hdl.handle.net/11022/0000-0007-D009-4>.

- Bunte, Pamela – Kendall, Martha B. (1981), When is an error not an error? Notes on language contact and the question of interference. *Anthropological Linguistics* 23: 1–7.
- Burkova, Svetlana (2022), Nenets. In: Bakró-Nagy et al. (eds) (2022), 674–708.
- Bybee, Joan – Perkins, Revere – Pagliuca, William (1994), *The evolution of grammar*. The University of Chicago Press, Chicago – London.
- Chafe, Wallace – Nichols, Johanna (eds) (1986), *Evidentiality: The linguistic coding of epistemology*. Ablex, Norwood, New Jersey.
- Сіранов, Я. А. [Цыпанов, Е. А.] (2002), К вопросам о факторах определяющих I и II прошедших времен в коми языке. *Linguistica Uralica* 38: 165–175.
- Cornillie, Bert (2018), On speaker commitment and speaker involvement. Evidence from evidentials in Spanish talk-in-interaction. *Journal of Pragmatics* 128: 161–170.
- Curnow, Timothy J. (2002), Types of interaction between evidentials and first-person subjects. *Anthropological Linguistics* 44/2: 178–196.
- Csepregi Márta (2014), Evidencialitás a hanti nyelvjárásokban. In: Havas Ferenc et al. (szerk.), *Nyelvben a világ. Tanulmányok Ladányi Mária tiszteletére. Segédkönyvek a magyar nyelvészet tanulmányozásához* 160. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 99–109.
- de Haan, Ferdinand (1998), *The category of evidentiality*. University of New Mexico. [Manuscript.]
- de Haan, Ferdinand (1999), Evidentiality and epistemic modality: Setting boundaries. *Southwest Journal of Linguistics* 18: 83–101.
- de Haan, Ferdinand (2005), Encoding speaker perspective: Evidentials. In: Frajzyngier, Zygmunt – Hodges, Adam – Rood, David S. (eds), *Linguistic diversity and language theories*. John Benjamins, Amsterdam. 379–397.
- DeLancey, Scott (1997), Mirativity: The grammatical marking of unexpected information. *Linguistic Typology* 1: 33–52.
- DeLancey, Scott (2001), The mirative and evidentiality. *Journal of Pragmatics* 33: 369–382.
- Dendale, Patrick – Tasmowski, Liliane (2001), Introduction: Evidentiality and related notions. *Journal of Pragmatics* 33: 339–348.
- Dickinson, Connie (2000), Mirativity in Tsafiki. *Studies in Language* 24: 379–422.
- Diewald, Gabriele – Smirnova, Elena (2010), Introduction. Evidentiality in European languages: The lexical-grammatical distinction. In: Diewald, G. – Smirnov, E. (eds), *Linguistic realization of evidentiality in the European languages*. De Gruyter Mouton, Berlin – New York. 1–15.
- Ekberg, Lena – Paradis, Carita (2009), Editorial paper: Evidentiality in language and cognition. In: Ekberg, Lena – Paradis, Carita (eds), *Functions of language* 16. John Benjamins, Amsterdam – Philadelphia. 5–7.

- Eberhard, David M. – Simons, Gary F. – Fennig, Charles D. (eds) (2021), *Ethnologue. Languages of the Americas and the Pacific*. 24th edition. SIL, Dallas.
- Evans, Nicholas – Bergqvist, Henrik – San Roque, Lila (2018), The grammar of engagement I. Framework and initial exemplification. *Language and Cognition* 10: 110–140.
- Faller, Martina (2002a), *Semantics and pragmatics of evidential in Cuzco Quechua*. PhD thesis. Stanford University, Stanford.
- Faller, Martina (2002b), Remarks on evidential hierarchies. In: Beaver, D. I. – Casillas Martinez, L. D. – Clark, B. Z. – Kaufmann, S. (eds), *The construction of meaning* CSLI Publications, Chicago. 37–59.
- Faller, Martina (2019), The discourse commitments of illocutionary reportatives. *Semantics and Pragmatics* 12/8: 1–46.
- Floyd, Simeon – Norcliffe, Elisabeth – Roque, Lila San (eds) (2018), *Egophoricity*. *Typological Studies in Language* 118. John Benjamins, Amsterdam – Philadelphia.
- Givón, Talmy (2001), *Syntax. Vol.1. An introduction*. John Benjamins, Amsterdam – Philadelphia.
- Guszev, Valentin [Гусев, В. Ю.] (2007), Эвиденциальность в нганасанском языке. In: Храковский, В. С. (отв. ред.), *Эвиденциальность в языках Европы и Азии. Сборник статей памяти Н. А. Козинцевой*. Наука, Санкт-Петербург. 415–444.
- Guszev, Valentin [Гусев, В. Ю.] (2017), On the etymology of auditive in Samoyedic. *Finnisch-Ugrische Mitteilungen* 41: 131–152.
- Hanyina, Oleszja – Sluinszkij, Andrej [Ханина, О. В. – Шлуинский, А. Б.] (2016), Энецкий перфект: дискурсивные употребления у эвиденциально-адмиративного перфекта. *Acta Linguistica Petropolitana* 12/2: 425–474.
- Helmski, Eugen (1998), *Selkup*. In: Abondolo, Daniel (ed.), *The Uralic languages*. Routledge, London. 548–579.
- Hopper, Paul J. – Traugott, Elizabeth (2003), *Grammaticalization*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Horváth, Katalin (2013), *Epistemische Modalität im Deutschen und Ungarischen*. *Budapester Beiträge zur Germanistik* 66. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.
- Howard, Rosaleen (2018), Evidence and evidentiality in Quechua narrative discourse. In: Aikhenvald (ed.) (2018), 222–242.
- Jacobsen, William H. (1986), The heterogeneity of evidentials in Makah. In: Chafe, Wallace – Nichols, Johanna (eds), *Evidentiality: The linguistic coding of epistemology*. Ablex, Norwood, New Jersey. 3–28.
- Jacques, Guillome (2018), Non-propositional evidentiality. In: Aikhenvald (ed.) (2018), 109–123.
- Jalava, Lotta (2016), *Evidentials based on non-finite constructions in Uralic languages*. https://www.academia.edu/28884462/Evidentials_based_on_nominalizations_in_Uralic_languages [letöltés: 2022.01.07.]

- Kaiser, Elsi (2022), Evidentiality in Finnish: On the communicative functions of the reportative evidential *kuulemma* and the dubitative marker *muka*. *Journal of Uralic Linguistics* 1/1: 67–121. <https://doi.org/10.1075/jul.00004.kai>
- Kazakevich, Olga (2022), Selkup. In: Bakró-Nagy et al. (eds) (2022), 777–816.
- Kehayov, Petar (2008), An areal-typological perspective to evidentiality: the cases of the Balkan and Baltic linguistic areas. *Dissertationes linguisticae universitatis Tartuensis* 10. Tartu University Press, Tartu.
- Kehayov, Petar – Metslang, Helle – Pajusalu, Karl (2012), Evidentiality in Livonian. *Linguistica Uralica* 48: 41–54.
- Kittilä, Seppo (2019a), General knowledge as an evidential category. *Linguistics* 57/6: 1271–1304.
- Kittilä, Seppo (2019b), Evidentiality. In: Östman, J-O. – Verschueren, J. (eds), *Handbook of pragmatics online. Handbook of pragmatics. Vol. 22.* John Benjamins, Amsterdam. 93–114. <https://doi.org/10.1075/hop.22.evi1>
- Kubitsch Rebeka (2019), Az udmurt indirekt evidenciális miratív jelentésárnyalata. In: Schiebl György (szerk.), *Lingdok 18. konferenciakötet.* Szegedi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola, Szeged. 25–40.
- Kubitsch Rebeka (2023), Evidencialitás az udmurt nyelvben. Doktori (PhD) értekezés kézírata. Szegedi Tudományegyetem, Szeged.
- Kubitsch, Rebeka – Németh, Zoltán (2021), Evidential forms as politeness strategies in Udmurt from a pluricentric point of view. In: Muhr, Rudolf (ed.), *European pluricentric languages in contact and conflict.* Peter Lang Verlag, Berlin. 207–221.
- Kugler Nóra (2013), A vizuális észleléssel összefüggő lexikalizálódott evidencijelölő és episztemikus-inferenciális kifejezések. *Magyar Nyelv* 109/3: 275–291.
- Kugler Nóra (2015), Megfigyelés és következtetés a nyelvi tevékenységben. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Kugler Nóra (2017), Az evidencialitás és a modalitás. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.), *Nyelvtan.* Osiris Kiadó, Budapest. 464–494.
- Kugler Nóra (2020), Szükséges-e mérni a modális erőt, és ha igen, hogyan? *Magyar Nyelv* 116: 429–441.
- Kuznyecova, A. I. – Helimszkij, Je. A. – Gruskina, Je. V. [Кузнецова А. И. – Хелимский Е. А. – Грушкина Е. В.] (1980), *Очерки по селькупскому языку. Т. 1.* Издательство Московского университета, Москва.
- Lazard, Gilbert (1999), Mirativity, evidentiality, mediativity, or other? *Linguistic Typology* 3: 91–109.
- Leinonen, Marja (2000), Evidentiality in Komi Zyrian. In: Johanson, L. – Utas, B. (eds), *Evidentials.* Mouton de Gruyter, Berlin – New York. 419–440.
- Linn, Mary Sarah (2002), *A grammar of Euchee (Yuchi).* PhD Thesis. UMI, Ann Arbor.
- Mexas, Haris (2016), *Mirativity as realization marking: A cross-linguistic study.* MA Thesis, Universiteit Leiden.

- Michael, Lev (2008), *Nanti evidential practice: Language, knowledge, and social action in an Amazonian society*. PhD dissertation. The University of Texas, Austin.
- Murray, Sarah E. (2010), *Evidentiality and the structure of speech acts*. PhD Thesis, Rutgers University. <https://rucore.libraries.rutgers.edu/rutgers-lib/30277/> [letöltés: 2023. augusztus 9.]
- Murray, Sarah E. (2011), A Hamblin semantics for evidentials. In: Cormany, Ed – Ito, Satoshi – Lutz, David (eds), *Proceedings from Semantics and Linguistic Theory (SALT) XIX (2009)*. CLC Publications, Ithaca, NY. 324–341.
- Narrog, Heiko – Yang, Wenjiang (2018), Evidentiality in Japanese. In: Aikhenvald (ed.) (2018), 709–724.
- Nikolaeva, Irina (1999), The semantics of Northern Khanty evidentials. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 88: 131–159.
- Nikolaeva, Irina (2014), *A grammar of Tundra Nenets*. Mouton de Gruyter, Berlin.
- Nuyts, Jan (2017), Evidentiality reconsidered. In: Arrese, Juana Isabel Marín – Haßler, Gerda – Carretero, Marta (eds), *Evidentiality revisited cognitive grammar, functional and discourse-pragmatic perspectives*. John Benjamins, Amsterdam – Philadelphia. 57–86.
- Orlova, Svetlana A. (2018), Semantics of evidential particles in Northern Selkup. In: Семёнова, К. П. (ред.), *Малые языки в большой лингвистике. Буки Веди*, Moskva. 159–166.
- Oswalt, Robert L. (1986), The evidential system of Kashaya. In: Chafe – Nichols (eds) (1986), 29–45.
- Peterson, Tyler – Déchaine, Rose-Marie – Sauerland, Uli (2010), Introduction. In: Peterson, T. – Sauerland, U. (eds), *Evidence from Evidentials*. The University of British Columbia Working Papers in Linguistics 28. The University of British Columbia, Vancouver. 1–8.
- Peterson, Tyler (2010), Examining the mirative and nonliteral uses of evidentials. In: Peterson, T. – Sauerland, U. (eds), *Evidence from evidentials*. University of British Columbia Working Papers in Linguistics 28. The University of British Columbia, Vancouver. 129–159.
- Plungian, Vladimir (2001), The place of evidentiality within the universal grammatical space. *Journal of Pragmatics* 33: 349–357.
- Plungian, Vladimir (2010), Types of verbal evidentiality marking: An overview. In: Diewald, Gabriele – Smirnova, Elena (eds), *Linguistic realization of evidentiality in European languages*. Mouton de Gruyter, Berlin. 15–58.
- Siegl, Florian (2004), *The 2nd past in the Permic languages*. MA Thesis, University of Tartu.
- Siegl, Florian (2013), *Materials on Forest Enets, an indigenous language of Northern Siberia*. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimutuksia* 267. Finno-Ugric Society, Helsinki.
- Siegl, Florian (2022), The Enets languages. In: Bakró-Nagy et al. (eds) (2022), 709–753.

- Sipőcz Katalin (2014), A manyisi evidencialitásról. *Folia Uralica Debreceniensia* 21: 121–141.
- Szeverényi Sándor – Sipőcz Katalin (2019), Szibériai uráli nyelvek idéző szerkezetei. In: É Kiss Katalin – Hegedűs Attila – Pintér Lilla (szerk.), *Nyelvelmélet és kontaktológia 4*. PPKE Bölcsészettudományi Kar, Budapest – Piliscsaba. 127–146.
- Skribnik, Elena – Janda, Gwen (2012), Northern Mansi miratives. Eurobabel Final Conference, Leiden. http://www.babel.gwi.uni-muenchen.de/media/downloads/grammar/NorthernMansi/Syntax/Northern_Mansi_Miratives.pdf
- Skribnik, Elena – Kehayov, Petar (2018), Evidentials in Uralic languages. In: Aikhenvald (ed.) (2018), 525–555.
- Slobin, Dan Isaac – Aksu, Ayhan (1982), Tense, aspect and modality in the use of the Turkish evidential. In: Hopper, P. J. (ed.), *Tense-aspect: Between semantics & pragmatics*, John Benjamins, Amsterdam – Philadelphia. 185–200.
- Spets, Silja-Maija (2020), Marin kielten menneen ajan tempusten evidentialisuus ja sen alustavaa vertailua tšuvassiin. MA thesis, University of Turku.
- Spets, Silja-Maija (2021), Marin kielten menneen ajan tempusten evidentialisuudesta ja modalisuudesta. *Virittäjä* 125/2: 248–257. DOI: <https://doi.org/10.23982/vir.103170>
- Szeverényi Sándor (2017), Egy nganaszan episztenciális finit ige lexikalizációja. In: Forgács Tamás – Németh Miklós – Sinkovics Balázs (szerk.), *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei IX*. Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged. 303–317.
- Szeverényi Sándor (2020), Az evidencialitás kulturális magyarázatának lehetséges történeti vonatkozásai az északi szamojéd nyelvekben. *Folia Uralica Debreceniensia* 27: 283–306.
- Szeverényi, Sándor (2022a), Evidentiality and reported speech under contact: Devices of cohesion in Nganasan personal narratives. In: Ragagnin, Elisabetta – Khabtagaeva, Bayarma (eds), *Endangered languages of Northeast Asia. Languages of Asia* 28. Brill, Leiden. 229–249.
- Szeverényi, Sándor (2022b), Az orosz–nganaszan kétnyelvűség korpusz alapú vizsgálata. In: Balogné Bérces Katalin – Nemesi Attila László – Surányi Balázs (szerk.), *Nyelvelmélet és kontaktológia 5*. PPKE Bölcsészettudományi Kar, Budapest – Piliscsaba. 65–85.
- Tamm, Anne – Argus, Reili – Suurmäe, Kadri (2018), Uralic perspectives on experimental evidence for evidentials. Early interpretation of the Estonian evidential morpheme. In: Foolen, A. – de Hoop, H. – Mulder, G. (eds), *Evidence for evidentiality*. John Benjamins, Amsterdam – Philadelphia. 145–172.
- Tenny, Carol L. – Speas, Peggy (2003), Configurational properties of point of view roles. In: De Scullio, A. M. (ed.), *Asymmetry in grammar*. Vol. 1. Syntax and semantics John Benjamins, Amsterdam – Philadelphia. 315–343.
- Teptiuk, Denys (2019), Quotative indexes in Finno-Ugric (Komi, Udmurt, Hungarian, Finnish and Estonian). *Dissertationes Philologiae Uralicae Universitatis Tartuensis* 21. University of Tartu Press, Tartu.

-
- Thiesen, Wesley – David J. Weber (2012), *A grammar of Bora, with special attention to tone*. SIL International, Dallas, Texas
- Urmancsijeva, Anna Ju. [Урманчиева, Анна Ю.] (2015), Как грамматическая система управляет семантической эволюцией показателей (на примере эвиденциальной системы тазовского селькупского). *Вопросы языкознания* 6: 54–77.
- Urmancsijeva, Anna Ju. [Урманчиева, Анна Ю.] (2016), Аналитические формы «модального инферентива» в лесном энцеком. *Linguistica Uralica* 52: 122–140.
- Usenkova, Eleonora (2015), *Evidentiality in the Samoyedic languages: A study of the auditive forms*. *Acta Linguistica Hungarica* 62/2: 171–217.
- Valenzuela, Pilar M. (2003), *Transitivity in Shipibo-Konibo*. PhD thesis. University of Oregon
- van der Auwera, Johan – Plungian, Vladimir (1998), *Modality's semantic map*. *Linguistic Typology* 2: 79–124.
- Verhagen, Arie (2005), *Constructions of intersubjectivity. Discourse, syntax and cognition*. Oxford University Press, Oxford.
- Verhees, Samira (2019), *Defining evidentiality*. *Вопросы языкознания* 6: 113–133. DOI: 10.31857/S0373658X0007549-2
- Vilki, Liisa (2010), *The comparability of similar inferential meanings across languages*. University of Helsinki. [Manuscript.]
- Vojter Kitti (2022), *Evidencialitás a szamojéd nyelvekben*. BA szakdolgozat, Szegedi Tudományegyetem.
- Waldie, Ryan – Peterson, Tyler – Rullman, Hotze – Mackie, Scott (2009), *Evidentials as epistemic modals or speech act operators: Testing the tests*. WSCLA 14. [Manuscript.]
- Weber, David J. (1986), *Information perspective, profile, and patterns in Quechua*. In: Chafe – Nichols (eds.) (1986), 137–155.
- Widmer, Manuel (2020), *Same same but different: On the relationship between egophoricity and evidentiality*. In: Bergqvist, Henrik – Kittilä, Seppo (eds), *Evidentiality, egophoricity and engagement*. *Studies in Diversity Linguistics* 30. Language Science Press, Berlin. 263–287.
- Wiemer, Björn (2018), *Evidentials and epistemic modality*. In: Aikhenvald (ed.) (2018), 85–108.
- Willett, Thomas (1988), *A cross-linguistic survey of the grammaticization of evidentiality*. *Studies in Language* 12: 51–97.

